

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

Οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της ΕΕ με τις χώρες της Μεσογείου: Η πολιτική οικονομία των περιφερειακών σχέσεων και οι προοπτικές μετά την Αραβική Άνοιξη

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ

Επιβλέπων:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΞΕΝΑΚΗΣ

Σπουδαστής:

ΒΑΣΙΛΗΣ - ΝΙΚΟΣ ΓΚΑΤΖΑΡΑΣ

ΑΘΗΝΑ - 2017

**Οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της ΕΕ με τις χώρες της
Μεσογείου: Η πολιτική οικονομία των περιφερειακών
σχέσεων και οι προοπτικές μετά την Αραβική Άνοιξη**

Περίληψη

Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί η αποτελεσματικότητα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης (από οικονομικής και εμπορικής άποψης) στη λεκάνη της Μεσογείου μετά την Αραβική Άνοιξη. Η εργασία καταλήγει να θεωρεί πως η ευρωμεσογειακή συνεργασία, όπως σήμερα διαμορφώνεται, συνεχίζει να διατηρεί έντονα χαρακτηριστικά ασύμμετρης σχέσης με τις χώρες της Μεσογείου. Την ίδια στιγμή, παρά το γεγονός ότι εφαρμόζει μια πιο ρεαλιστική και στοχευμένη πολιτική, η αλά καρτ προσέγγιση των ζητημάτων που απασχολούν τα κράτη της περιοχής, η περιορισμένη αποτελεσματικότητα της απελευθέρωσης του εμπορίου στις οικονομίες και κατά συνέπεια στην κοινωνία των νότιων εταίρων, το δίλημμα σταθερότητας – εκδημοκρατισμού και η περίοδος εσωστρέφειας της ΕΕ, την απαξιώνουν στη γειτονιά της και πλέον δεν φαίνεται να εμπνέει και να θεωρείται ως τελική επιλογή για τους λαούς της περιοχής.

Η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα δευτερογενούς έρευνας και επομένως προϊόν μελέτης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας (βιβλία, άρθρα, επιστημονικά περιοδικά) καθώς και έρευνας και επεξεργασίας ποσοτικών δεδομένων.

Σημειώνεται πως για την εκπόνηση της εργασίας καθίσταται αναγκαίος ο γεωγραφικός προσδιορισμός της Μεσογείου. Η παρούσα εργασία επιλέγει να εστιάσει στις χώρες όπου η ΕΕ κατονομάζει επίσημα ως νότιους εταίρους και όπου εφαρμόζεται η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης δηλαδή: Αλγερία, Αίγυπτο, Ισραήλ, Ιορδανία, Λίβανος, Λιβύη, Μαρόκο, Παλαιστινιακή Αρχή, Συρία και Τυνησία (Επιτροπή, 2017).

Λέξεις – Κλειδιά

Αραβική Άνοιξη, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης, Περιφερειακή Ολοκλήρωση, Ευρωμεσογειακή Συνεργασία, Οικονομική Διπλωματία, Εμπόριο.

Abstract

The headline goal of this final dissertation is to evaluate the European Neighborhood Policy's (ENP) effectiveness in managing economic and trade issues in the Mediterranean before and after the "Arab Spring". The paper concludes that the Euro-Mediterranean Partnership perpetuates an asymmetric relation that favors the European side. Despite the implementation of a more realistic and focused EU approach towards the Mediterranean countries, several problematic issues such as à la carte approach, limited effectiveness of trade liberalization regarding economies and welfare of south partners, constant "stability – democratization dilemma" and present EU's introspection, they all result on downgrading EU's political penetration in the region. Nowadays, it seems like Europe does not inspire any more people of the Middle East and the North Africa.

The study is based both in primary (quantitative data) and secondary sources of the relevant literature (books, articles and scientific journals).

It is necessary to identify the term of "Mediterranean countries". The study focuses on the countries that fall under the EU's Southern Partnership of the ENP policy, namely Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Lebanon, Libya, Morocco, the Palestinian Authority, Syria and Tunisia.

Keywords

Arab Spring, European Neighborhood Policy, Regional integration, Euro-Mediterranean Partnership, Economic Diplomacy, Trade.

Περιεχόμενα

Περίληψη – Λέξεις Κλειδιά	1
Abstract - Keywords	2
Πίνακες Στοιχείων και Εικόνων.....	3
Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών	5
Πρόλογος.....	7
Εισαγωγή.....	8
Κεφάλαιο 1 ^ο	11
Α) Η πολιτική οικονομία: οριοθέτηση και σύντομη ιστορική επισκόπηση των περιφερειακών σχέσεων.....	11
Β) Η πολιτική οικονομία των περιφερειακών σχέσεων – Σύντομο θεωρητικό πλαίσιο και αποσαφηνίσεις	13
Κεφάλαιο 2.....	16
Α) ΕΕ και χώρες της Μεσογείου: Θεωρητική προσέγγιση.....	16
Β) Οικονομικές και εμπορικές πτυχές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας πριν την Αραβική Άνοιξη.....	20
Γ) Αραβική Άνοιξη και ΕΕ: τα νέα δεδομένα σε πολιτικό, οικονομικό και εμπορικό επίπεδο	25
Κεφάλαιο 3.....	31
Α) Η θεσμική πλαισίωση της σύγχρονης ευρωμεσογειακής συνεργασίας.....	31
Β) Σύγχρονες εμπορικές και οικονομικές σχέσεις της ΕΕ με τις χώρες της περιοχής – Κριτική προσέγγιση	35
<i>Μελέτη περίπτωσης: Αλγερία</i>	41
Κεφάλαιο 4.....	45
Ο παράγοντας της ενεργειακής ασφάλειας της ΕΕ ως διαμορφωτής της ευρωπαϊκής οικονομικής διπλωματίας στην Μεσόγειο	45
Κεφάλαιο 5.....	48
Οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της Ελλάδας και η ελληνική οικονομική διπλωματία στην Μεσόγειο.....	48
Επίλογος.....	52
 Βιβλιογραφία	

Πίνακες Στοιχείων και Εικόνων

Πίνακας 1: Μεταβολή στον όγκο εμπορίου των Μεσογειακών κρατών (2010-2016) .	29
Πίνακας 2: Στόχοι ΕΠΓ πριν και μετά την Αραβική Άνοιξη.....	33
Πίνακας 3: Συγκεντρωτικός Συνοπτικός Πίνακας Εμπορικών Σχέσεων ΕΕ – Αλγερίας (2013-2015).....	42
Εικόνα 1: Κύριες οδοί διέλευσης αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο	46
Πίνακας 4: Αξία Εισαγωγών αγαθών από τις χώρες της Μεσογείου (σε εκ. ευρώ)	49
Πίνακας 5: Αξία Εξαγωγών αγαθών προς τις χώρες της Μεσογείου (σε εκ. ευρώ).....	50

ΕΣΔΔΑ, Βασίλης – Νίκος Γκατζάρας, ©, 2017 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση:

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 25 / 10 / 2017

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ – ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΚΑΤΖΑΡΑΣ

Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών

Ελληνόγλωσσα

ΑΕΠ	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ
ΑΞΕ	ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ
ΑΟΖ	ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΝΗ
ΔΝΤ	ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΕ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΕΚ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ
ΕΚΑΧ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΝΘΡΑΚΑ ΚΑΙ ΧΑΛΥΒΑ
ΕΠΓ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ
ΕΟΚ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΕΟΧ	ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ
ΖΕΕ	ΖΩΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
ΖΕΣ	ΖΩΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ
ΗΠΑ	ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΚΑΠ	ΚΟΙΝΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΜΚΟ	ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ
ΟΕΥ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ - ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ
ΠΟΕ	ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ
ΣΔΙΤ	ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ - ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ
ΤΜΧ	ΤΡΙΤΕΣ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΕΣ ΧΩΡΕΣ
ΤτΕ	ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΥΠΙΕΞ	ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Ξενόγλωσσα

AfD	ALTERNATIVE FOR GERMANY
APEC	ASIA – PACIFIC ECONOMIC COOPERATION
DCFTA	DEEP AND COMPREHENSIVE FREE TRADE AREA
EBRD	EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT
ENI	EUROPEAN NEIGHBOURHOOD INSTRUMENT
ENPI	EUROPEAN NEIGHBOURHOOD AND PARTNERSHIP INSTRUMENT

EUGS	GLOBAL STRATEGY FOR THE EU'S FOREIGN AND SECURITY POLICY
FTA	FREE TRADE AGREEMENT
GATT	GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE
GSP (+)	GENERAL SYSTEM OF PREFERENCES (+)
MEDA	COMMUNITY ASSISTANCE PROGRAMME FOR THE MEDITERRANEAN COUNTRIES
NAFTA	NORTH AMERICAN FREE TRADE AGREEMENT
PHARE	COMMUNITY ASSISTANCE PROGRAMME FOR THE CENTRAL EUROPEAN CANDIDATE COUNTRIES
SME	SMALL MEDIUM ENTERPRISES
UNHCR	UN REFUGEE AGENCY

Πρόλογος

Η εργασία εκπονήθηκε ως τελική εργασία στο πλαίσιο των σπουδών στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης (Τμήμα Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων). Η στήριξη, οι συμβουλές και η καθοδήγηση του επιβλέποντα, Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Δημήτρη Ξενάκη, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της σύνταξης της εργασίας ήταν καθοριστική προκειμένου ένα τόσο ευρύ και πολύπλευρο ζήτημα και με δεδομένους τους περιορισμούς αναφορικά με την έκταση της εργασίας, να συζητηθεί όσο το δυνατόν πληρέστερα. Για τον λόγο αυτό του οφείλω τις θερμές ευχαριστίες μου.

Ιδιαίτερη αναφορά θέλω να κάνω στην οικογένειά μου. Στους γονείς μου, Ευαγγελία και Κωνσταντίνο ο οποίος σήμερα δεν βρίσκεται στη ζωή, όμως ήταν πάντα δίπλα μου, σε κάθε πρόκληση και σε κάθε αγωνία προσφέροντάς μου το απαραίτητο ασφαλές περιβάλλον για να προσπαθήσω. Ευχαριστώ τη γυναίκα μου Βάλια και τον τριών ετών γιο μου Κωνσταντίνο για την υπομονή που έδειξαν και την ηθική στήριξη τους όλο αυτό το διάστημα.

Ελπίζω η παρούσα εργασία αλλά ιδίως η συνολική μου προσπάθεια να στέκεται αντάξια των προσδοκιών όλων των προαναφερόμενων.

Εισαγωγή

Η λεκάνη της Μεσογείου, αν και σχετικά μικρή στον παγκόσμιο χάρτη, εντούτοις συγκεντρώνει και συνοψίζει ένα μεγαλειώδες μωσαϊκό γεωγραφικής μορφολογίας, φυσικού πλούτου, συνύπαρξης πολιτισμών και συνάντησης γλωσσών. Αποτελεί σταυροδρόμι εμπορίου, ώσμωσης ηθών και εθίμων, συνύπαρξης διαφορετικών θρησκειών και αντιλήψεων. Στο τι τελικά είναι «Μεσόγειος», ο F. Braudel απαντάει πως είναι χίλια πράγματα μαζί (Braudel, 1990), ένα πανάρχαιο σταυροδρόμι όπου το παρελθόν αναμειγνύεται με το παρόν.

Στη μεγάλη ιστορία της Μεσογείου βεβαίως δεν μπορούσαν να λείπουν οι ανταγωνισμοί, οι συρράξεις, ένας διαρκής αγώνας εγκατάστασης, μετακίνησης, αλλαγής και εναλλαγής ανθρώπων στον ίδιο χώρο. Άλλωστε σε αυτόν τον χώρο, γεννήθηκαν, αναπτύχθηκαν και κατέρρευσαν η Ρωμαϊκή και μετέπειτα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Σε αυτή τη γεωγραφική περιοχή διαδραματίστηκε ο Πελοποννησιακός πόλεμος που αποτελεί σήμερα τον ακρογωνιαίο λίθο της πολιτικής, στρατηγικής και διπλωματικής σκέψης. Στην Μεσόγειο εμφανίστηκαν, εδραιώθηκαν και κατόπιν εξαπλώθηκαν οι δύο επικρατέστερες παγκόσμιες θρησκείες, ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ και εξελίχθηκε σε πεδίο θρησκευτικών διενέξεων, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα των Σταυροφοριών.

Αν όμως οι Σταυροφορίες αποτέλεσαν την πρώτη «δυτική» ανάμειξη στην ήδη πολυπολιτισμική Μεσόγειο, η σταδιακή διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αναθερμαίνει το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών κρατών με τον Ναπολέοντα να πραγματοποιεί εκστρατεία, αν και σύντομη, στις χώρες της Αιγύπτου και της Συρίας (1798-1801). Το μεγάλο ενδιαφέρον της Δύσης για την Μεσόγειο εξηγείται καταρχήν από τη θέση της. Επιφάνεια μεταφορών, η Μεσόγειος φέρνει πλούτο στη Δύση από τις περιοχές της Μέσης Ανατολής. Πόλεις αρχικά, αυτοκρατορίες μετά, κράτη αργότερα ερίζουν για τα κέρδη της Μεσογείου. Ενώ τον 16^ο και 17^ο αιώνα, η Μεσόγειος δεν είναι το κέντρο του κόσμου αφού τα πλούτη των Ινδίων μεταφέρονται από το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας στη Δύση, όλα αλλάζουν με τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ το 1869 και τη ναυτική και εμπορική επανάσταση που επιφέρει. Πλέον, δυτικά κράτη, ιδίως κυρίαρχα της εποχής, δηλαδή η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία μάχονται για τον έλεγχο της Αιγύπτου με τη δεύτερη να έχει το ναυτικό πλεονέκτημα και να επικρατεί.

Η πολιτική, γεωστρατηγική, οικονομική και εμπορική αξία της περιοχής αναβαθμίζεται έτι περαιτέρω όταν καθίσταται σαφές πως – ιδίως η Μέση Ανατολή – αποτελεί έναν ενεργειακό θησαυρό. Η εκμετάλλευση των αποθεμάτων της μετατρέπει

την περιοχή, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε κέντρο παγκόσμιου ενεργειακού ενδιαφέροντος. Οι έριδες των μεγάλων δυτικών κρατών εν μέρει ευθύνονται για δύο παγκόσμιους πολέμους και εξ ολοκλήρου για την αποικιοκρατική αντίληψη και τον διαμοιρασμό των εδαφών της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής σε σφαίρες επιρροής (Γαλλικής, Αγγλικής, Ιταλικής).

Όμως το τέλος του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου και η απαρχή του Ψυχρού Πολέμου, βρίσκει την Ευρώπη σε μια νέα περίοδο. Αποφασισμένη να αφήσει πίσω τις διαμάχες των κρατών της, τα δυτικά κράτη κάνουν το μεγάλο βήμα της σταδιακής ενοποίησης της. Παράλληλα, ο πόλεμος της Αλγερίας (1954-1962) και η κρίση του Σουέζ το 1956 σηματοδοτούν το οριστικό τέλος της αποικιοκρατίας στην Βόρεια Αφρική και την Μέση Ανατολή.

Ένα χρόνο μετά δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα η οποία αμέσως κάνει σαφείς προσπάθειες προσέγγισης των κρατών της Μεσογείου. Από τη μία πλευρά προωθεί Συμφωνίες Σύνδεσης για τα κράτη της Βόρειας Μεσογείου τα οποία αναμένεται να γίνουν κάποια στιγμή μέλη της ΕΟΚ και από την άλλη πλευρά προκρίνει Συμφωνίες Συνεργασίας για όσα δεν θα μπορούν στο μέλλον να ενταχθούν στο νεότευκτο τότε ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Η παραπάνω προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει διττό σκοπό. Αφενός να παραμείνει μέτοχος και κοινωνός του πολύτιμου αιωνόβιου εμπορικού, οικονομικού και στρατηγικού πεδίου της Μεσογείου. Αφετέρου, να διασφαλίσει την ειρήνη, την ασφάλεια και τη συνεργασία στην κοντινή γειτονιά της.

Τίποτα από τα δύο δεν αποδεικνύεται εύκολο στη πράξη. Αντίθετα, το ξέσπασμα της «Αραβικής Άνοιξης» το 2010, αν και βιαστικά χαιρετίστηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση, φέρνει στο προσκήνιο όλη την ιστορική πολυπλοκότητα της Μεσογείου. Ανακύπτουν ζητήματα ασφάλειας, με μεγαλύτερο το ζήτημα των τρομοκρατικών απειλών, νέων συρράξεων (εμφύλιος στην Συρία, θύλακες τρομοκρατίες στην Λιβύη), παράνομης μετανάστευσης και αδυναμιών συνεργασίας. Η ΕΕ σήμερα αγωνιά για το ζήτημα ειρήνης και ασφάλειας στην περιοχή της. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Τα διαρκώς νέα ενεργειακά αποθέματα φυσικού αερίου που εντοπίζονται στην Ανατολική Μεσόγειο (Αίγυπτος, Ισραήλ, Κύπρος) δημιουργούν άλλο ένα πεδίο ανταγωνισμού για το πως αυτά θα μεταφέρονται σε επάρκεια και με ασφάλεια στην Ευρώπη.

Η ενεργειακή ασφάλεια τείνει πλέον να διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική και εμπορική ατζέντα της ΕΕ στην Μεσόγειο χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραδοσιακά οικονομικά και εμπορικά ενδιαφέροντα της ΕΕ φθίνουν, πόσο δε μάλλον

όταν η Κίνα διακηρύσσει πως μέρος της περιοχής αυτής εμπεριέχεται στη φιλοδοξία της για τη δημιουργία ενός σύγχρονου δρόμου του μεταξιού ή όταν ΗΠΑ και Ρωσία ερίζουν σταθερά στην περιοχή για την αξιοποίηση των πόρων της.

Κεφάλαιο 1^ο

A) Η πολιτική οικονομία: οριοθέτηση και σύντομη ιστορική επισκόπηση των περιφερειακών σχέσεων

Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης ανέκαθεν αποτελεί κρίσιμο μοχλό των περιφερειακών σχέσεων. Η αλληλεξάρτηση, η ταχεία μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών και η απορρύθμιση φανερώνουν τα δύο πρόσωπα της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, από τη μία πλευρά πολλές κοινωνίες βιώνουν την ευημερία, την αλληλεγγύη, την πρόοδο. Από την άλλη πλευρά, άλλα κράτη αισθάνονται αποκλεισμένα από τα θετικά της παγκοσμιοποίησης. Βυθισμένες κοινωνίες στην ανισότητα, την ανισοκατανομή των πόρων και τα οικονομικά προβλήματα, αρκετές φορές ριζοσπαστικοποιούνται και αντιλαμβάνονται την παγκοσμιοποίηση ως ανάθεμα. Οι δύο πλευρές της Μεσογείου ίσως αποτελούν μια χαρακτηριστική μικρογραφία αυτών των δύο προσώπων με τον νότο να σπαράσσεται από διαμάχες και φτωχοποίηση και τον εύπορο βορρά να απολαμβάνει τα θετικά των ανοιχτών αγορών και του ανταγωνισμού.

Η παγκοσμιοποιημένη αγορά και ο ανταγωνισμός, καθιστούν το κράτος από μόνο του σχετικά ανίσχυρο. Χρειάζονται συμμαχίες, συμφωνίες, οικονομικές συνεργασίες προκειμένου η κάθε χώρα χωριστά και ως μέρος μιας ευρύτερης περιφερειακής συνεργασίας να αποκτήσει εκείνα τα πλεονεκτήματα που θα της επιτρέψουν να διεκδικήσει με καλύτερους όρους την ευημερία για τους πολίτες της.

Με δύο λόγια, το κράτος σήμερα αλληλοεπιδρά με την παγκόσμια οικονομία η οποία όμως καθίσταται σχεδόν εξ ολοκλήρου πλέον μη εδαφική (Cohn, 2009) και ως εκ τούτου η ευημερία του και κατά τη ρεαλιστική σχολή, η ίδια η ύπαρξή του, εξαρτάται από τις διεθνείς συμμαχίες και συνεργασίες του (Polanyi, 1957). Άρα πολιτική, οικονομία και κράτος αλληλοεπιδρούν και αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση σε διεθνές επίπεδο (Gilpin, 1987) και ως εκ τούτου κάθε περιφερειακή σχέση (στην περίπτωση μας ή ευρωμεσογειακή συνεργασία) δεν μπορεί να εξεταστεί μονοδιάστατα.

Η πορεία, ωστόσο, προς την ενδυνάμωση των οικονομικών ή εμπορικών σχέσεων δεν είναι η ίδια σήμερα σε σχέση με τη δεκαετία του '60 οπότε και εμφανίστηκαν οι πρώτες προσπάθειες περιφερειακής συνεννόησης ή ακόμη και ολοκλήρωσης. Άλλωστε, από εκείνες τις προσπάθειες στην ουσία μόνο το ευρωπαϊκό

εγγείρημα¹ διασώθηκε (Gilpin, 2002). Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, εξαιτίας του φόβου ότι ο Γύρος της Ουρουγουάης δεν θα επιφέρει αποτελέσματα, πολλά κράτη στράφηκαν στις περιφερειακές εμπορικές συμφωνίες. Σε λιγότερο από μία δεκαετία, θα υπάρχουν 180 περιφερειακές συμφωνίες όπου σχεδόν όλα τα κράτη μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) συμμετέχουν σε μία ή περισσότερες από αυτές (ηχηρές εξαιρέσεις, η Ιαπωνία, το Χονγκ Κονγκ και η Κορέα) (Calleya, 1997).

Όμως εδώ θα πρέπει να γίνει μια σαφής διάκριση ανάμεσα στην περιφερειακή ολοκλήρωση της αγοράς και στην πολιτική περιφερειακή ολοκλήρωση. Παρόλο που σε κάθε συμφωνία εμπεριέχονται πολιτικά και οικονομικά κίνητρα, εντούτοις, ανά περίπτωση, το βάρος δίνεται σε ένα εξ αυτών (Fishlow & Haggard, 1992). Για παράδειγμα, η ΕΟΚ στην εκκίνησή της είχε ως κύριο κίνητρο τον τερματισμό της αιώνιας αντιπαλότητας μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, ασχέτως αν το πρώτο βήμα για την επίτευξή της ήταν η ΕΚΑΧ, δηλαδή μια καθαρά οικονομική σχέση. Αντίθετα, στην περίπτωση της Μεσογείου, η ΕΕ στα πρώτα στάδια της ευρωμεσογειακής συνεργασίας επιχειρεί μια καθαρά εμπορική και οικονομική σχέση, με μικρή πολιτική συνεργασία. Μετά την Αραβική Άνοιξη όμως αυτό αλλάζει, με την ΕΕ να δίνει το ίδιο βάρος τόσο σε οικονομικά και εμπορικά όσο και σε πολιτικά ζητήματα. Η νέα περιφερειακή αυτή σχέση δείχνει να ακολουθεί τις σύγχρονες τάσεις των περιφερειακών συνεργιών όπου χαρακτηρίζονται και από τη συμμετοχή αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών και θα πρέπει να εξετάζονται, μεταξύ άλλων, για τον ρόλο τους στην ανάπτυξη του διεθνούς οικονομικού συστήματος.

Επομένως, το νέο κύμα των περιφερειακών συνεργασιών δεν εκφράζεται από μια απλή γραμμική σχέση αιτίας – αποτελέσματος σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση. Πιθανότατα εκπορεύεται από την παγκοσμιοποίηση αλλά ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσεται, διαμορφώνει και δίνει το στίγμα για το επόμενο στάδιο της παγκοσμιοποίησης. Άρα, εντοπίζεται μια διαλεκτική σχέση μεταξύ των δύο φαινομένων τα οποία τελικά επηρεάζουν την ίδια τη θεωρητική βάση της πολιτικής οικονομίας.

¹ Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) δεν προχωρούσε με γοργά βήματα.

B) Η πολιτική οικονομία των περιφερειακών σχέσεων – Σύντομο θεωρητικό πλαίσιο και αποσαφηνίσεις

Οι περιφερειακές συνεργασίες είναι μία από τις θεματικές ενότητες με τις οποίες καταπιάνεται η πολιτική οικονομία². Ωστόσο, οι όροι περιφερισμός (regionalism) και περιφερειοποίηση (regionalization) δεν είναι ακριβώς όμοιοι αν και συχνά αναφέρονται για την ίδια διαδικασία (Μανώλη & Μαρής, 2015). Συγκεκριμένα, ο πρώτος αναφέρεται σε μια εκ των άνω θεσμοθετημένη διαδικασία (top down), ενώ ο δεύτερος το αντίστροφο, είναι αυθόρμητη διαδικασία που προωθείται από κάτω προς τα πάνω (bottom up).

Ακόμη όμως και η χρήση του όρου «περιφερισμός / regionalism» από μόνος του δεν είναι πάντα ξεκάθαρος. Ένας πρώτος και ευρέως αποδεκτός ορισμός είναι ο εξής: *«Περιφερισμός μπορεί να οριστεί ως η συνεργασία μεταξύ κυβερνήσεων ή Μη Κυβερνητικών Οργανισμών (ΜΚΟ) σε τρεις ή περισσότερες εγγείως γεωγραφικά και ανεξάρτητες χώρες με στόχο την επίτευξη κοινών κερδών σε μία ή περισσότερες θεματικές περιοχές»* (Alagappa, 1995). Αν και συνοπτικός, ο ορισμός αυτός δεν επαρκεί για να εκφράσει τις επιμέρους μορφές και διαφοροποιήσεις της περιφερειακής συνεργασίας, ιδίως για τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

Για τον παραπάνω λόγο απαιτείται μια αναλυτικότερη προσέγγιση των σχέσεων αυτών. Τη δυνατότητα αυτή μας την προσφέρει ο νέοπεριφερισμός (Tsardanidis, 2003). Τα χαρακτηριστικά των νέων περιφερειακών συνεργασιών είναι: α) η Μεγαπεριφερειακή συνεργασία όπου μεγάλος αριθμός κρατών συμμετέχει σε αυτή (χαρακτηριστική περίπτωση η ΕΕ και η ΑΡΕC) και χαρακτηρίζει περιοχές «παγκόσμιας εμβέλειας» (Groom & Taylor, 1994), β) η συμμετοχή μεγάλων δυνάμεων όπως ΗΠΑ και Ιαπωνία στις περιφερειακές συνεργασίες, γ) η συμμετοχή ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών (π.χ. ΝΑΡΤΑ). Το χαρακτηριστικό αυτό μάλλον εκφράζει και περισσότερο την ευρωμεσογειακή συνεργασία, αν και σε πολύ πιο χαλαρό βαθμό συνεργασίας. Πρόκειται για μια νέα μορφή της κλασικής σχέσης Βορρά – Νότου, όπου πλέον οι βόρειες ανεπτυγμένες χώρες (βλ. κράτη της ΕΕ) επιδιώκουν για πολιτικούς λόγους (ασφάλεια, ειρήνη) αλλά και εμπορικούς – οικονομικούς (νέες αναπτυσσόμενες αγορές, διέξοδο στις πολυεθνικές επιχειρήσεις) να χτίσουν σχέσεις με αναπτυσσόμενες οικονομίες (π.χ. κράτη Βόρειας Αφρικής και Μέσης Ανατολής), δ) οι συνεργασίες πλέον

² Μεταξύ άλλων: Παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, παγκόσμια διακυβέρνηση, έννοια της παγκοσμιοποίησης, Παγκόσμιο εμπόριο, Διεθνές οικονομικό και χρηματοοικονομικό σύστημα, αναπτυξιακή βοήθεια, σχέσεις Βορρά – Νότου, ενεργειακή ασφάλεια, οικονομική διπλωματία κτλ.

έχουν και οικονομικό και πολιτικό περιεχόμενο, ε) η συμμετοχή κρατών σε πολλές συνεργασίες, στ) η «Ανοικτή» περιφερειακή συνεργασία «open regionalism», επομένως μια δυνατή και εξελισσόμενη συνεργασία χωρίς προκαθορισμένο και τελικό στόχο ολοκλήρωσης.

Πέραν όμως της παραπάνω διάκρισης, σήμερα παρατηρείται μια τάση αναβίωσης των διμερών εμπορικών συμφωνιών (π.χ. ΗΠΑ – Ισραήλ) αλλά ακόμη και σύνθετων πολιτικοοικονομικών διμερών συμφωνιών (ΕΕ με κάθε χώρα της Μεσογείου χωριστά). Σε κάθε περίπτωση όμως, αυτές οι μορφές περιφερειακής συνεργασίας, όπως και οι παραπάνω που αναλύει ο νέοπεριφερεισμός, θα πρέπει να προσεγγίζονται και να αναλύονται έχοντας υπόψη την τυπική περιφερειακή ολοκλήρωση η οποία παρουσιάζει πέντε εξελικτικά διακριτά στάδια, δηλαδή α) ΖΕΣ ή ΖΕΕ, β) τελωνειακή ένωση, γ) κοινή αγορά, δ) οικονομική και νομισματική ένωση, ε) πολιτική ένωση.

Τέλος, οι περιφερειακές συνεργασίες θα πρέπει εν συντομία να εξεταστούν και υπό το πρίσμα των διεθνών σχέσεων, δεδομένου ότι οι σχετικές θεωρίες θα προσφέρουν γόνιμο έδαφος ώστε να αναλυθούν και να κατανοηθούν πτυχές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας και ίσως να ερμηνευθούν για ποιο λόγο και με ποιο σκοπό πορεύεται η συγκεκριμένη σχέση.

Εκκινώντας από τη θεωρία του λειτουργισμού (functionalism), βασικός εκπρόσωπός του είναι ο Mitrany ο οποίος προτείνει ότι οι συνεργασίες των κρατών θα πρέπει να περιορίζονται σε ήπιες πολιτικής ζητήματα όπως το εμπόριο, η οικονομία και οι μεταφορές προκειμένου να επιφέρουν λειτουργικά και εφαρμόσιμα αποτελέσματα για τους συμμετέχοντες σε αυτές (Mitrany, 1966).

Ο νεολειτουργισμός (neofunctionalism) προχωράει ένα βήμα παρακάτω αφού πλέον δεν αποκλείει τη συνεργασία και σε άλλους τομείς (Haas, 1970) πέρα από αυτούς που ορίζει ο λειτουργισμός. Αυτό θα καταστεί εφικτό μέσω της διαδικασίας διάχυσης (spillover effect), δηλαδή μέσω ενός αυτόματου μηχανισμού όπου η συνεργασία σε ανώτατο επίπεδο σε έναν τομέα (π.χ. εμπόριο) αναπόφευκτα και με βάση την εξελικτική προσέγγιση θα ανοίξει τη συζήτηση για λήψη δράσης σε γειτονικό ή ακόμη και όχι τομέα (π.χ. μεταναστευτική πολιτική).

Σε διαφορετικό πλαίσιο, ο νεοθεσμισμός αντιλαμβάνεται την περιφερειακή συνεργασία ως όχημα υπέρβασης των κρατικών οικονομικών κυρίως προβλημάτων μέσω της συλλογικής δράσης σε μια βάση αμοιβαιότητας (Keohane, 1984), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απαιτείται μια κοινή περιφερειακή αντίληψη, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην ΕΕ.

Από την πλευρά του, η φιλελεύθερη τοποθέτηση του διακυβερνητισμού ασπάζεται την οικονομική προσέγγιση του νεοθεσμισμού, θεωρώντας ωστόσο, ότι οι κυβερνητικές απόψεις του κάθε κράτους αναφορικά με την περιφερειακή συνεργασία αποτελούν προϊόν εγχώριων οικονομικών παραγόντων (Moravcsik, 1998). Σε διεθνές επίπεδο δε, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο διαρκούς διαβούλευσης και διαπραγμάτευσης όπου τελικά δεν επιβεβαιώνει τη ρεαλιστική υπόθεση περί επικράτησης του ισχυρού, αντίθετα είναι εφικτή μια δίκαιη κατανομή πόρων και επομένως τη δημιουργία ευημερίας.

Μια λιγότερο ορθολογική αλλά εξίσου αναλυτική προσέγγιση εκφράζει ο κονστρουκτιβισμός όπου αντιλαμβάνεται τις περιφερειακές συνεργασίες ως κατασκεύασμα που προκύπτει από την ήδη αυξημένη επικοινωνία και συνδιαλλαγή (πολιτική, πολιτισμική, ιδεολογική, γλωσσική κτλ) δύο ή περισσότερων κρατών ή γεωγραφικών περιοχών (Wendt, 1994). Επομένως είναι η αίσθηση του «εμείς» και της κοινής ταυτότητας που ωθεί τη διακυβερνητική συνεργασία με σημαίνον τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών.

Κεφάλαιο 2

Α) ΕΕ και χώρες της Μεσογείου: Θεωρητική προσέγγιση

Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάστηκε ο νεοπεριφερισμός ο οποίος δημιουργεί γόνιμο έδαφος προκειμένου να προσεγγιστεί, καταρχήν θεωρητικά, η ευρωμεσογειακή συνεργασία. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των περιφερειακών σχέσεων είναι η συνεργασία ανάμεσα σε αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες περιοχές. Οι περιφερειακές αυτές συνεργασίες μπορεί να γίνουν με τη μορφή της υποπεριοχής, δηλαδή μιας συγκεκριμένης περιοχής με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για παράδειγμα λόγω γεωγραφικών ή ιστορικών δεσμών (π.χ. αποικιοκρατία). Παρά τις αρκετά διαφορετικές χρήσεις του όρου (χρησιμοποιήθηκε π.χ. και για τις χώρες BENELUX αλλά και για όμορα κράτη μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου) (Hook & Kearns, 1999), η μεσογειακή λεκάνη μπορεί να χαρακτηριστεί ως υποπεριοχή καθώς συγκεντρώνει τα εξής βασικά στοιχεία: α) γεωγραφική γειτνίαση (η Μεσόγειος ως φυσικό προσδιοριστικό στοιχείο) και β) αλληλεξάρτηση (οι χώρες της Β. Αφρικής αποτελούσαν πρώην ευρωπαϊκές αποικίες, πολλές χώρες ομιλούν επίσημα κάποια ευρωπαϊκή γλώσσα, όπως στο Μαρόκο ή στην Αλγερία και στην Τυνησία, υπάρχουν κοινά δίκτυα κτλ).

Ωστόσο, ειδοποιός διαφορά της υποπεριοχής της Μεσογείου σε σχέση με τον γενικό κανόνα των υποπεριοχών αποτελεί το γεγονός ότι καταρχήν δεν αποτελεί περιοχή με στόχο την πολιτική ολοκλήρωση αλλά μάλλον στοχεύει στην οικονομική ολοκλήρωση (ΖΕΣ) και στην πολιτική συνεργασία σε κρίσιμους τομείς ασφάλειας (οργανωμένο έγκλημα, τρομοκρατία, μετανάστευση). Σε κάθε φάση αυτής της σχέσης μάλιστα διακρίνεται η διάθεση των κρατών μελών της ΕΕ, ιδίως των πρώην αποικιοκρατικών, να ορίσουν την Μεσόγειο ως κλειστή ζώνη επιρροής.

Εκτός αυτών, σε θεωρητικό επίπεδο διαφαίνεται πως και στις σχέσεις μεταξύ ΕΕ και Μεσογείου αναβιώνει σταδιακά η πολιτική των διμερών συμφωνιών (ιδίως μετά την Αραβική Άνοιξη) ενώ μάλλον αυτές οι σχέσεις εμπνέονται πλέον από τον λειτουργισμό, δηλαδή, την προσέγγιση και συνεργασία σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής. Είναι δε εντυπωσιακό, πως στις ευρωμεσογειακές σχέσεις σημειώθηκαν βήματα προς τα πίσω, από το 2011 και μετά. Η αρχική ευφορία που δημιουργούσαν οι πολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή της Μεσογείου, γρήγορα μετατράπηκε σε απογοήτευση. Αντίστοιχα, ενώ μέχρι το 2010, η ευρωμεσογειακή συνεργασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια

σχέση που είχε πληθώρα νεολεειτουργικών στοιχείων ακόμη μάλιστα και στοιχεία ολοκλήρωσης (π.χ. πρόταση Σαρκοζί για Μεσογειακή Ένωση), εντούτοις, το αφήγημα αυτό γρήγορα άρχισε να ξηλώνεται, ώστε σήμερα, και με δεδομένη την πολιτική, καταρχήν, κατάσταση στη Β. Αφρική και την Μέση Ανατολή, η συζήτηση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας στην ουσία να ξεκινάει από τη μηδενική βάση της συνεργασίας σε επί μέρους τομείς.

Γιατί όμως, η ΕΕ επιζητεί τη συνεργασία της με τα μεσογειακά κράτη; Μια πρώτη και γρήγορη απάντηση ήδη δόθηκε και έχει έντονα στοιχεία της ρεαλιστικής θεωρίας. Πρώην αποικίες κρατών μελών της ΕΕ (Γαλλία, Μ. Βρετανία), οι περισσότερες χώρες της περιοχής, παραμένουν δέσμιες του παρελθόντος τους κυρίως επειδή οι πρώην μητροπόλεις το επιζητούν για λόγους εμπορικούς και οικονομικούς. Οι υδρογονάνθρακες της Λιβύης ή της Αλγερίας, ο έλεγχος της Διώρυγας του Σουέζ και πλέον και οι υδρογονάνθρακες στην Αίγυπτο, ήταν και συνεχίζουν να αποτελούν οφθαλμοφανή συμφέροντα της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας στην ευρύτερη περιοχή (Hourani, 1994).

Στην πράξη όμως υπήρχαν ακόμη πιο διευρυμένα συμφέροντα. Η παρουσία της Μ. Βρετανίας για παράδειγμα στην Μεσόγειο, αποτελούσε ανέκαθεν πλεονέκτημα για τη διατήρηση της παγκόσμιας ναυτικής της ισχύος. Η διώρυγα του Σουέζ παραμένει ακόμη και σήμερα η θαλάσσια οδός από την Ευρώπη προς την Ινδία και την Άπω Ανατολή. Παρομοίως, το Μαγκρέμπ (οι χώρες δηλαδή της Β. Αφρικής) διαδραμάτιζε καίριο ρόλο στη διατήρηση της Γαλλικής αυτοκρατορίας. Εφοδίαζε τον στρατό με ανθρώπινο δυναμικό, τη βιομηχανία με τον απαιτούμενο ορυκτό πλούτο ενώ η παρουσία της σε Λίβανο και Συρία ενδυνάμωνε τη ναυτική της αξία. Ακόμη και η Ιταλία, όμως είχε ιστορικό ενδιαφέρον στην περιοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι ιταλικής καταγωγής Τυνήσιοι για τους οποίους η Ιταλία έτρεφε ενδιαφέρον μέχρι πρόσφατα.

Αυτές οι σχέσεις δεν άφησαν ανεπηρέαστο τον κοινωνικό ιστό των χωρών της περιοχής. Νέες ελίτ ευρωπαϊκών συμφερόντων δημιουργήθηκαν σε αυτές τις χώρες, οι οποίες σταδιακά δημιουργούσαν συμμαχίες με άλλες ντόπιες κοινωνικές ομάδες (χαρακτηριστική η γαλλική επιρροή στο Μαρόκο) και επομένως εμποτιζόταν η πεποίθηση ότι η σχέση αυτή μεταξύ ΕΕ και κρατών της περιοχής ήταν αμοιβαίως επιθυμητή.

Η ρεαλιστική προσέγγισή δεν περιορίζεται στα παραπάνω. Η κίνηση προς την ενδυνάμωση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας απορρέει και ως ένα κλασικό «δίλημμα ασφαλείας», όπου κάθε περιφερειακή πρωτοβουλία αποσκοπεί στο να ενδυναμώσει τη

διαπραγματευτική ικανότητα του συνόλου της περιφέρειας έναντι συμφωνιών με άλλες περιφερειακές συνεργασίες. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι η ΕΕ επέλεξε από τα πρώτα στάδια της συνεργασίας να προωθήσει εμπορικές προτιμησιακές σχέσεις με τις χώρες της Μεσογείου. Η δημιουργία και η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο εταίρων, ενδυνάμωσε και τις εμπορικές και οικονομικές επιδόσεις της Ένωσης προσφέροντάς της ένα ακόμη διαπραγματευτικό χαρτί στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, π.χ. του ΠΟΕ.

Το παραπάνω επιχείρημα, ενισχύθηκε από τις νέες θεωρίες του εμπορίου και της οικονομικής ανάπτυξης (Viner, 1950), σύμφωνα με τις οποίες η περιφερειακή συνεργασία και η προσπάθεια οικονομικής ολοκλήρωσης ευνοούν τη δημιουργία οικονομικών κλίμακας, ενώ εμφορούμενες από μια νεολειτουργική προσέγγιση, οι ίδιες θεωρίες θεωρούν πως στην εδαφική επικράτεια αυτών των περιοχών πραγματοποιείται διάχυση έρευνας και ανάπτυξης προσφέροντας ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις ντόπιες επιχειρήσεις. Αυτό, βέβαια, σημαίνει ότι ενδεχομένως η ΕΕ καταρχήν να ήθελε να λειτουργήσει η περιφερειακή συνεργασία ως κλειστή συνεργασία, που θα έθετε εμπορικά εμπόδια σε τρίτους. Η προσέγγιση αυτή οικονομικά τουλάχιστον ακούγεται θελκτική και για την άλλη πλευρά της Μεσογείου η οποία θα έπρεπε να απολαύσει και αυτή τα θετικά μιας ενδεχόμενης περιφερειακής συνεργασίας.

Νεότερες οικονομικές θεωρίες ενισχύουν το επιχείρημα της διαπεριφερειακής συνεργασίας. Για παράδειγμα, ο Michaely σημειώνει ότι υπό κανονικές συνθήκες, χώρες με γεωγραφική εγγύτητα εμπορεύονται περισσότερο μεταξύ τους (χαμηλά μεταφορικά έξοδα και άρα μείωση κόστους, λιγότερος χρόνος μεταφοράς που έχει κρίσιμη σημασία για ζωτικά ή φθαρτά προϊόντα όπως το ψάρι, παρόμοιες καταναλωτικές προτιμήσεις μεταξύ γειτονικών χωρών, σύγκλιση κοινωνικών προτύπων, δημιουργία ενδοκλαδικού εμπορίου) (Michaely, 2004).

Παρά το γεγονός ότι τα στοιχεία αυτά εξηγούν επιγραμματικά τους λόγους του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για την Μεσόγειο και αντίστροφα, θα ήταν σφάλμα να προεξοφληθεί η διαπεριφερειακή συνεργασία ΕΕ – Μεσογείου ως επιτυχημένη. Αυτό διότι η Βόρεια Αφρική και η Μέση Ανατολή κάθε άλλο εκτός από ενιαία και ομογενής ζώνη μπορεί να χαρακτηριστεί. Ποια είναι η σχέση για παράδειγμα που έχει το Μαρόκο με τον Λίβανο ή η Τυνησία και το Ισραήλ ώστε να θεωρούνται μια ενιαία περιφέρεια; Οι χώρες της Βόρειας Αφρικής χαρακτηρίζονται από υποανάπτυκτες υποδομές, γεωγραφικούς περιορισμούς (ιδιαίτερα τραχείς και αφιλόξενες ακτογραμμές) και εθνοτικές διαφορές ενώ για τις χώρες της Μέσης Ανατολής, η ένταση προέρχεται ιδίως

ως προϊόν της ιστορίας και της πολιτικής διαμάχης. Συνολικά, ωστόσο, η εχθρότητα και οι ιστορικές φοβίες είναι τεράστιες στην περιοχή που καθιστούν αμφίβολο κατά πόσον η παραπάνω θεωρία ισχύει στην περίπτωση της Μεσογείου (Τονίας, 2008).

Οι μεσογειακές χώρες ως έννοια είναι μια «κατασκευασμένη περιοχή» και μη συγκροτημένη ζώνη κρατών από την ίδια την ΕΕ η οποία σε μια υβριδική διαπεριφερειακή συνέργεια ασκεί καταφανώς δεσπόζουσα ισχύ (στρατηγική της συνεργατικής ηγεμονίας) (Τσαρδανίδης, 2012). Στην πράξη δηλαδή, καταχρηστικά χρησιμοποιείται ο όρος διαπεριφερειακή συνεργασία προκειμένου να ονοματιστεί η σχέση ΕΕ – χωρών Μεσογείου αφού η δεύτερη ως ενιαία περιφέρεια δεν νοείται. Η κατασκευή αυτή, δημιουργεί και σοβαρά ρήγματα στη συνεργασία καθώς επιτρέπει να παρεισφρήσουν και να δηλητηριάσουν τη συνέργεια οι ιδιαιτερότητες της περιοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπήρξε το παλαιστινιακό πρόβλημα το οποίο αποτελεί και έναν από τους λόγους αποτυχίας της ευρωμεσογειακής συνεργασίας προ της Αραβικής Άνοιξης.

Αν και η επαύριον της Αραβικής Άνοιξης δεν φαίνεται για την ώρα να επιβεβαιώνει κάποια ντετερμινιστική προσέγγιση περί της ευρωμεσογειακής συνεργασίας, παρόλαυτα, υπάρχουν εκείνα τα ψήγματα που ίσως μακροπρόθεσμα να δημιουργούσαν συνθήκες ικανές ώστε η ευρωμεσογειακή συνεργασία να προχωρήσει πέρα από διμερείς και τομεακές προσεγγίσεις σε περισσότερο συλλογικές επιλογές που θα υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας διαπεριφερειακής συνεργασίας (Xenakis & Chryssochoou, 2001).

Για να συμβεί το παραπάνω θα πρέπει να αυξηθούν και οι αρμοί της «κατασκευασμένης» ζώνης της Μεσογείου μέσα από τη μεγαλύτερη συνεργασία των κρατών της περιοχής, καταρχήν μεταξύ τους. Η θεωρία της «περιφερειοποίησης μέσω της διαπεριφερειοποίησης» (Hänggi, 2003) σύμφωνα με την οποία θα μπορούσε η ΕΕ να λειτουργήσει ως καταλύτης για την ενίσχυση της συνεργασίας των κρατών της νότιας Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής έχει την αξία της, ωστόσο, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με κάποια σκεπτικότητα. Πόσο εύκολη είναι μια έστω και υποτυπώδης συνεννόηση οικονομικής ή πολιτικής φύσης, τη στιγμή που στην Συρία επιχειρούν οκτώ στρατοί, το Ισραήλ και η Παλαιστινιακή Αρχή δεν βρίσκουν σημεία επαφής, η Τουρκία επιθυμεί να διαδραματίσει νέο ρόλο στην περιοχή, τα κουρδικά εδάφη στο Ιράκ πραγματοποιούν δημοψήφισμα ανεξαρτητοποίησης, οι πρωτεργάτες της Αραβικής Άνοιξης στην Αίγυπτο είτε διώκονται είτε είναι στη φυλακή και στην Αλγερία και την Λιβύη υπάρχουν θύλακες του Ισλαμικού Κράτους;

Πλέον, η ευρωμεσογειακή συνεργασία μετατοπίζεται από την οικονομία και το εμπόριο στην πολιτική με στόχο να δημιουργηθεί μια ζώνη ασφάλειας και σταθερότητας νότια της ΕΕ. Η οικονομία και το εμπόριο σήμερα, σε αντίθεση με το παρελθόν, είναι τα μέσα, όπως άλλωστε ορίζει και η οικονομική διπλωματία προκειμένου να επέλθει καταρχήν ηρεμία και σταθερότητα στην περιοχή. Ηρεμία εννοείται προπάντων η ειρήνη αλλά από εκεί και πέρα νέοι κρισιμότετοι παράγοντες όπως τα ανεξέλεγκτα μεταναστευτικά ρεύματα ή οι ενεργειακοί πόροι και οι διελεύσεις των πόρων αυτών διαμορφώνουν τη σύγχρονη ευρωπαϊκή μεσογειακή ατζέντα.

B) Οικονομικές και εμπορικές πτυχές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας πριν την Αραβική Άνοιξη

Όπως ήδη ειπώθηκε, πολλά κράτη μέλη της σημερινής ΕΕ έχουν ιστορικούς δεσμούς και συμφέροντα με τα κράτη της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Έτσι, λοιπόν, ήδη από τα πρώτα βήματά της ευρωπαϊκής ενοποίησης το ενδιαφέρον των πρώτων κρατών μελών στράφηκε γρήγορα προς το νότο με τη θέσπιση σχέσεων στην περιοχή. Ωστόσο, μέχρι και την Αραβική Άνοιξη του 2010, η σχέση αυτή πέρασε από διάφορα στάδια.

Πρώτη θεσμοθετημένη από την ΕΟΚ προσπάθεια αποτέλεσε η επονομαζόμενη «Σφαιρική Μεσογειακή Πολιτική» η οποία είχε δύο διακριτές πτυχές με πυρήνα τους τις διμερείς συμφωνίες. Αφενός τη σύναψη συμφωνιών σύνδεσης «Association Agreements» με τα κράτη στη βόρεια πλευρά της Μεσογείου ώστε αυτά σταδιακά να ενταχθούν στην ΕΟΚ (συμφωνίες που συνομολογούνται σύμφωνα με το Α.8 της Συνθήκης της Ρώμης και αποβλέπουν στην τελωνειακή ένωση, π.χ. Ελλάδα, Τουρκία) και αφετέρου, τη σύναψη συμφωνιών συνεργασίας «Cooperation Agreements» με τα κράτη στη νότια πλευρά της θάλασσας, μέσω των οποίων επιχειρήθηκε μια θεσμική συνεργασία, χωρίς όμως τον στόχο της ένταξής τους στην ευρωπαϊκή οικογένεια (πρόκειται για εμπορικές συμφωνίες προτιμησιακού χαρακτήρα που στοχεύουν σε ΖΕΣ) (Ιωακειμίδης, 1988). Κι ενώ το πρώτο σκέλος, με τις όποιες καθυστερήσεις του, κρίνεται αρκετά επιτυχημένο καθώς πράγματι, χώρες όπως η Ελλάδα και η Ισπανία μεσοπρόθεσμα εντάσσονται στην ΕΟΚ, το δεύτερο σκέλος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοιο. Μία αιτία αυτής της αποτυχίας είναι η έντονη αραβοϊσραηλινή διαμάχη της δεκαετίας του '70 που εκ των πραγμάτων ανέτρεπε τον βασικό στόχο της Κοινότητας

που ήταν η κοινωνική και πολιτική σταθερότητα των χωρών του Μαγκρέμπ και Μασρέκ μέσω εμπορικών συνεργειών.

Παρόλαυτα, υπογράφηκαν στις αρχές του 1977 σειρά συμφωνιών με χώρες της περιοχής κατά το πρότυπο των συμφωνιών Λομέ δηλαδή με κύριο άξονα την παραχώρηση δασμολογικών προτιμήσεων σε αγροτικά προϊόντα των νότιων εταίρων. Πρόκειται για την εφαρμογή του Α. 113 της Συνθήκης της Ρώμης όπου δίνει τη δυνατότητα στην Κοινότητα να συνάπτει προτιμησιακές ή μη συμφωνίες με τρίτα κράτη. Υπενθυμίζεται ότι η διαφορά των δύο έγκειται στο γεγονός ότι στις προτιμησιακές συμφωνίες οι μειώσεις δασμών αφορούν αποκλειστικά τα συμβαλλόμενα μέρος (προκύπτει παραβίαση της αρχής του μάλλον ευνοούμενου κράτους), αντίθετα οι μη προτιμησιακές επεκτείνουν τις μειώσεις αυτές και σε κάθε τρίτο μέρος εκτός συμφωνίας (Tonias, 1977). Σημειώνεται ότι σχετικές συμφωνίες συνομολογήθηκαν με το σύνολο σχεδόν των κρατών της περιοχής έως το 1975.

Η περίπτωση των Συμφωνιών με το Μαρόκο και την Τυνησία είναι χαρακτηριστικές. Σχεδόν το σύνολο των αγροτικών προϊόντων από τις δύο αυτές χώρες απολάμβαναν ελεύθερη πρόσβαση στην αγορά της Κοινότητας. Το ερώτημα είναι κατά πόσον αυτές οι συμφωνίες ήταν προς όφελος και των δύο πλευρών. Παρατηρείται ότι κατά το πρώτο στάδιο της ευρωμεσογειακής συνεργασίας (πριν την ένταξη των κρατών της Βόρειας Μεσογείου στην Κοινότητα) υπάρχει δημιουργία εμπορίου καθώς αγροτικά προϊόντα που παράγονται εντός της Κοινότητας, με χρήση σχετικά ακριβών παραγωγικών συντελεστών, αντικαθίστανται από τρίτες αγορές όπου αφθονεί και είναι φθηνός ο παραγωγικός συντελεστής εντάσεως εργασίας ενώ σε αφθονία βρίσκεται και η καλλιεργήσιμη γη (Krugman, 2011). Υπό αυτή την έννοια, η Κοινότητα αποδεσμεύει πόρους για να εξειδικευτεί στην παραγωγή προϊόντων εντάσεως κεφαλαίου και οι νότιοι εταίροι μπορούν να εξειδικευτούν στον πρωτογενή τομέα.

Ωστόσο, στην πράξη τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Η προοπτική ένταξης των κρατών της Βόρειας Μεσογείου (ιδίως Ελλάδας, Ισπανίας) στην Κοινότητα, επέδρασε σημαντικά στις οικονομικές και εμπορικές σχέσεις με τις – επονομαζόμενες τότε - Τρίτες Μεσογειακές Χώρες (ΤΜΧ). Τα πρώτα κράτη είχαν ανταγωνιστικά προϊόντα με τα δεύτερα με αποτέλεσμα να εξασφαλίζεται ενδοκοινοτική αυτάρκεια ιδίως σε φρούτα και λαχανικά και οι ήδη περιορισμένες εξαγωγικές δυνατότητες των ΤΜΧ να περιορίζονται κι άλλο προς την Κοινότητα (Τσούκαλης, 1998). Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ 1970 και 1994 οπότε και θεσπίζεται η «Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική» ακριβώς λόγω της αποτυχίας αυτής, στην ουσία καμία χώρα της

περιοχής (με εξαίρεση το Ισραήλ) δεν βελτίωσε το μερίδιο εξαγωγών της προς την Κοινότητα. Αντί για δημιουργία εμπορίου παρατηρείται εκτροπή, με την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία να επιδιώκουν και να πετυχαίνουν στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής να δημιουργούν, μέσω της ΚΑΠ, φραγμούς στα φθηνά προϊόντα των ΤΜΧ.

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '90 η εισοδηματική απόκλιση ΕΕ – ΤΜΧ άγγιζε το 10/1 ενώ μόλις το 1% των ευρωπαϊκών ΑΞΕ κατευθύνονταν στην περιοχή (Αραμπατζής, 2003). Είναι σαφές επομένως, ότι αμφισβητείται κατά πόσο ωφελήθηκαν από τη συνεργασία τους (οικονομικά και εμπορικά) με την Κοινότητα οι χώρες του μεσογειακού νότου ως και τα μέσα της δεκαετίας του '90.

Η προβληματική αυτή σύντομα οδήγησε στην υιοθέτηση της «Ανανεωμένης Μεσογειακής Πολιτικής» με επιστέγασμα τη Διακήρυξη της Βαρκελώνης (27-28 Νοεμβρίου 1995). Η νέα εταιρική σχέση επεκτάθηκε σε τομείς πέρα του εμπορίου, στο πολιτικό επίπεδο (ιδίως σε αυτό της ασφάλειας) καθώς και στο κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο. Η αιχμή της νέας σχέσης όμως είναι η οικονομική και χρηματοδοτική πολιτική. Για πρώτη φορά διατυπώνεται με σαφήνεια η πρόθεση υλοποίησης, έως το 2010, μιας Ευρωμεσογειακής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών, πρόθεση υπερφιλόδοξη όπως θα αποδειχθεί γρήγορα καθώς η ΕΕ εξακολουθεί να παραβλέπει ιδιαιτερότητες της «κατασκευασμένης περιοχής» όπως για παράδειγμα τις θρησκευτικές διαφοροποιήσεις που επηρεάζουν και τη δυνατότητα οικονομικής συνεργασίας. Παράλληλα είναι αναποτελεσματικό να συνεχίζει να προσπαθεί να «εξάγει» ή ακόμη χειρότερα να επιβάλλει δικές της αξίες και αρχές παραβλέποντας τα ιστορικά, κοινωνικά και θρησκευτικά δεδομένα της περιοχής (Τσαρδανίδης & Ξενάκης, 2005). Σημειώνεται ότι στην Μεσόγειο περίπου το 27% του πληθυσμού είναι Χριστιανοί, το 25% μουσουλμάνοι, 22% οπαδοί του Κομφούκιου και 26% οπαδοί άλλων θρησκειών.

Προϊόν, ωστόσο, της Διαδικασίας της Βαρκελώνης η οποία ολοκληρώθηκε σε τέσσερις τακτικές Διασκέψεις έως το 1997 ήταν η σύναψη συμφωνιών σύνδεσης (δεν υπάρχει πλέον διαχωρισμός των συμφωνιών συνεργασίας και σύνδεσης) της ΕΕ σχεδόν με το σύνολο των χωρών της περιοχής με στόχο την περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου (Xenakis, 2000). Οι συμφωνίες αυτές αξίζουν προσοχής καθώς το πλάνο τους ήταν μακροχρόνιο και επηρεάστηκαν από την Αραβική Άνοιξη.

Είναι, ωστόσο, σημαντικό να σημειωθεί πως το χρηματοδοτικό όχημα αυτής της νέας πολιτικής ήταν τα προγράμματα MEDA (στη λογική των προγραμμάτων PHARE που εφαρμόστηκαν για τις πρώην Σοβιετικές χώρες) όπου με προϋπολογισμό 6,4 δις

ευρώ για την περίοδο 1995-2001 χρηματοδότησαν πράγματι δράσεις οικονομικής ανασυγκρότησης, έρευνας και επενδύσεων στις χώρες στόχους, ωστόσο, δεν επέφεραν τα αναμενόμενα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Ένας σημαντικός λόγος αποτυχίας είναι ο παράγοντας διαφθοράς σε πολλά κράτη της περιοχής. Ωστόσο δεν είναι ο μοναδικός. Ουσιαστικά το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα στις αραβικές χώρες καθ' όλη τη δεκαετία του '90 παρέμεινε αμετάβλητο (περίπου 5000 \$) (Ξενάκης, 2009) ενώ το ενδομεσογειακό εμπόριο κινήθηκε κάτω του 15% του συνολικού όγκου εμπορίου της περιοχής. Την ίδια στιγμή, ευρωπαϊκές ΑΞΕ εμφανίζονταν διστακτικές να επενδύσουν στην περιοχή, παρά τα εμπροσθοβαρή δανειοδοτικά προγράμματα μέσω MEDA I και MEDA II εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας και το υψηλό ρίσκο της επένδυσης.

Η Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση, όπως διαφορετικά ονομάζεται η Διαδικασία της Βαρκελώνης, αν και στη βάση της παρέμεινε αναλλοίωτη ως το 2008, εντούτοις από το 2003 ενισχύθηκε με μια νέα προσέγγιση, την Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας η οποία για πρώτη φορά παρουσιάζει διάθεση κατακερματισμού της «κατασκευασμένης περιοχής» της Μεσογείου ώστε στοχευμένα σε κάθε κράτος της περιοχής³ να εφαρμόζονται δράσεις κατάλληλες που θα μπορούν να ιδιοποιηθούν από τον εταίρο.

Η διαφοροποίηση της ΕΠΓ εντάσσεται στη γενική αλλαγή στάσης της ΕΕ με τους γείτονές της (ανατολικά και νότια). Πλέον αυξάνονται τα χρηματοδοτικά εργαλεία και μέσα, η τεχνική βοήθεια και οι προτεραιότητες για κάθε χώρα χωριστά. Η αλλαγή αυτή έρχεται ως συνέπεια της διεύρυνσης της ΕΕ με τις νέες δέκα χώρες το 2004 (Xenakis, 2006). Τόσο η Μεσόγειος όσο και οι πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες καθίστανται άμεσα σύνορα της ΕΕ, επομένως επιζητείται η δημιουργία ενός χώρου ειρήνης, σταθερότητας και ασφάλειας. Με δύο λόγια, τα οικονομικά μέσα και τα κίνητρα που προσφέρονται μέσω της ΕΠΓ είναι απότοκα της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ η οποία αντιλαμβάνεται πως οι αναταραχές στη νότια Μεσόγειο και την Μέση Ανατολή δεν είναι κάποιες μακρινές περιπέτειες αλλά απασχολούν άμεσα τα δικά της σύνορα.

Ειδικά στον τομέα των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων, η ΕΠΓ μέσω των σχεδίων δράσης που συντάσσονται, επιδιώκει την περαιτέρω απελευθέρωση του εμπορίου με τις ΤΜΧ ενώ πλέον περιγράφεται δειλά και η περαιτέρω διαδικασία περιφερειακής ολοκλήρωσης στα πρότυπα που ο νεοπεριφερισμός ορίζει, δηλαδή ως μια

³ Εξαιρούνται μέχρι και το 2008 η Λιβύη στην οποία είχε επιβληθεί και εμπάργκο όπλων εξαιτίας της τρομοκρατικής επίθεσης το 1988 σε αεροσκάφος που πετούσε πάνω από την Σκωτία και η Συρία που για πολιτικούς λόγους δεν προχώρουσε η Συμφωνία Σύνδεσης του 2004.

συνεργασία αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών όπου εν δυνάμει μπορεί να οδηγήσει σε μια διαπεριφερειακή συνέργεια.

Ενώ στην ΕΠΓ γίνονται αντιληπτά και προσπαθούν να αντιμετωπιστούν τα διοικητικά εμπόδια για την εμβάθυνση των εμπορικών σχέσεων, εντούτοις στα γεωργικά προϊόντα των μεσογειακών κρατών που είναι και το βασικότερο εξαγωγίμο προϊόν τους επιβάλλονται τόσο υψηλά στάνταρντ (υγειονομικά και φυτοϋγειονομικά) που – αν και για λόγους υγείας είναι κατανοητά – δεν παύει να λειτουργούν ως εμπόδια μη δασμολογικού χαρακτήρα με καθαρά προστατευτικό πρόσημο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι προβλέψεις για την προώθηση επενδύσεων, όπου περιλαμβάνουν τη θέσπιση ανεξάρτητων αρχών ελέγχου ανταγωνισμού με την ταυτόχρονη προσπάθεια εξυγίανσης και αναμόρφωσης του φορολογικού πλαισίου των μεσογειακών κρατών οι οποίες ακόμη και σήμερα δεν προκύπτει να έχουν σημαντικές επιτυχίες.

Όσον αφορά τα χρηματοδοτικά εργαλεία, η βάση είναι το Α. 211 της Σ.Λ.ΕΕ όπου στην ουσία δεν καταργείται η λογική του προγράμματος MEDA, ωστόσο, επιχειρείται ένας καλύτερος συντονισμός και ενθαρρύνονται οι διασυνοριακές δράσεις με διμερή κυρίως προγράμματα (κράτος μέλος και νότιος εταίρος) .

Σε κάθε περίπτωση όμως, η ΕΠΓ δεν ξεφεύγει από τη μαξιμαλιστική παγίδα στην οποία συχνά υποκύπτει η ΕΕ σχετικά με το βαθμό και το χρονικό διάστημα που μπορεί να αναμορφώσει την Μεσόγειο. Αυτό είναι ευδιάκριτο στην ΕΠΓ (Commission, 2003) η οποία περιγράφει ως μια εύκολη και αναμενόμενη διαδικασία τη μετατροπή των αυταρχικών καθεστώτων της περιοχής σε δημοκρατικά καθεστάτα με φιλελεύθερο προσανατολισμό.

Παρά μάλιστα τις αποτυχημένες προσπάθειες, το 2008, η πρόταση του Γάλλου Προέδρου Nicholas Sarkozy για τη δημιουργία μιας Ένωσης για την Μεσόγειο ήταν ακόμη πιο εμπροσθοβαρής αφού δημιουργούσε θεσμικό προηγούμενο μέσω της Γραμματείας για την Μεσόγειο η οποία εδράζεται συμβολικά στη Βαρκελώνη (ως συνέχεια της σχετικής διαδικασίας). Η επίθεση του Ισραήλ στην Γάζα το 2009 κατέστησε προσωρινά ανενεργή την Γραμματεία, η οποία όμως στη συνέχεια επαναλειτούργησε και υπάρχει μέχρι σήμερα, επιτελώντας κυρίως projects διασυνοριακού ενδιαφέροντος ενώ αποτελεί ένα καλό φόρουμ οικονομικών και πολιτικών διαβουλεύσεων.

Στο γαλλικό αυτό όραμα, σημαντικό οικονομικό και εμπορικό στοιχείο ήταν η πρόταση για ανάπτυξη χερσαίων και θαλάσσιων διαδρόμων, με διασύνδεση όλων των

σημαντικών μεσογειακών λιμένων που θα συνέβαλαν στην αύξηση των εμπορικών ροών. Όμως, η Αραβική Άνοιξη, οι τάσεις εσωστρέφειας και κόπωσης των κρατών μελών της ΕΕ, η αύξηση των ιδεολογικά ακραίων ρευμάτων ακόμη και μέσα στην ΕΕ, η αποσταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής, οι προβληματικοί θύλακες στην Βόρεια Αφρική και, βεβαίως, η εμπλοκή νέων ανερχόμενων παγκόσμιων δυνάμεων στην περιοχή ανέτρεψε όλες αυτές τις σκέψεις σε τέτοιο βαθμό που αυτή η τελευταία πρόταση, ούτε δέκα χρόνια μετά τη διατύπωσή της, φαντάζει ως περισσότερο πιθανό να υλοποιηθεί από την Κίνα, μέσω του προγράμματος της για έναν νέο δρόμο του μεταξίου παρά από την ΕΕ.

Γ) Αραβική Άνοιξη και ΕΕ: τα νέα δεδομένα σε πολιτικό, οικονομικό και εμπορικό επίπεδο

Η παγκόσμια ιστορία βρίθει από στιγμιαίες αφορμές (π.χ. το φονικό στο Σαράγεβο τον Ιούνιο του 1914) (Clark, 2014), οι οποίες σαν ντόμινο προκαλούν ανατροπές σε τόσο μεγάλο βαθμό όπου στην ουσία όταν η ισορροπία επανέλθει μια ολόκληρη περιοχή ή ακόμη και όλος ο κόσμος έχει πλήρως μεταβληθεί. Βέβαια, προφανώς σοβούν χρόνιες αιτίες και διαμάχες κοινωνικές, οικονομικές, θρησκευτικές, εθνικές. Στην περίπτωση μάλιστα της Αραβικής Άνοιξης σχεδόν όλες αυτές οι αιτίες ήταν παρούσες.

Η αφορμή που πυροδότησε την Αραβική Άνοιξη ήταν η αυτοπυρπόληση ενός απελπισμένου πλανόδιου πωλητή, ανώτερου μορφωτικού επιπέδου, σε μια επαρχία της Τυνησίας, στα μέσα Δεκεμβρίου του 2010 (Teti & Gervasio, 2011). Στη συσσωρευμένη κοινωνική καταπίεση του αραβικού κόσμου προστέθηκε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 στις ΗΠΑ και η κρίση χρέους που ακολούθησε στην Ευρώπη. Με οικονομίες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές αγαθών και ιδίως υδρογονανθράκων στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες, η κατακόρυφη μείωση της ζήτησης και επομένως η μείωση των τιμών εισήγαγε στις αραβικές κοινωνίες ελλείμματα, ανεργία, ύφεση και εξαθλίωση ξεπερνώντας το ήδη οριακό επίπεδο κοινωνικής ανοχής και αντοχής. Είναι χαρακτηριστικό πως περίπου το 40% του ΑΕΠ της Τυνησίας προέρχεται από τις εξαγωγές της χώρας (κυρίως σε προϊόντα έντασης εργασίας), της Αλγερίας το 50% (κυρίως από αξιοποίηση υδρογονανθράκων) ενώ υψηλή

εξάρτηση από τις εξαγωγές τους παρουσιάζουν όλες σχεδόν οι χώρες της περιοχής όπως βέβαια και άλλες χώρες της Αραβικής Χερσονήσου (Σαουδική Αραβία, Υεμένη κτλ).

Την ίδια στιγμή, η κρίση στον δυτικό κόσμο οδηγούσε σε αύξηση της ανεργίας, με αποτέλεσμα να χάνουν τη δουλειά τους ή να μειωνόταν ο μισθός εργαζόμενων με χώρες προέλευσης τα κράτη της Μεσογείου. Η αυξημένη εξάρτηση αρκετών οικονομιών της Μεσογείου από τα εμβάσματα και η κατακόρυφη μείωσή τους επιδείνωσαν περαιτέρω την οικονομική κατάσταση των κρατών αυτών.

Παρόλαυτα, το ντόμινο ανατροπών στις αραβικές χώρες δεν είχε όμοια χαρακτηριστικά καθώς η κάθε επανάσταση είχε οδηγό τις ιδιαίτερες συνθήκες και τα οικονομικοκοινωνικά προβλήματα της κάθε χώρας. Εν συντομία, η εξέγερση που έλαβε χώρα στην Τυνησία μέσα σε ένα μήνα (Ιανουάριος 2011) μετά την πράξη αυτοχειρίας, οδήγησε στην απομάκρυνση του Προέδρου Ben Ali. Ένα μήνα μετά αναγκάζεται από αντίστοιχες αναταραχές να παραιτηθεί ο Αιγύπτιος Πρόεδρος Hosni Mubarak ενώ στους επόμενους μήνες η εξέγερση μεταπηδά στην Λιβύη με αποτέλεσμα να εκδιωχθεί και να θανατωθεί στο τέλος Οκτωβρίου του 2011, ο Συνταγματάρχης Muammar Gaddafi. Η δραματικότερη εξέλιξη έρχεται στην Συρία όπου ξεσπά εμφύλιος πόλεμος, που μαινεται μέχρι σήμερα, καθιστώντας πρόσφυγες σύμφωνα με την UNHCR περίπου 5 εκ. ανθρώπους (δηλαδή το ¼ του συνολικού πληθυσμού της χώρας).

Εξεγέρσεις επίσης σημειώθηκαν στο Μαρόκο (με τον Βασιλιά της χώρας να υπόσχεται ριζικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να εξευμενιστούν τα πλήθη), στην Ιορδανία (επίσης ο Βασιλιάς υποσχέθηκε καταπολέμηση της διαφθοράς που έπληττε την χώρα) αλλά και σε Αραβικές χώρες εκτός Μεσογείου όπως το Μπαχρέϊν και η Υεμένη. Μάλιστα στις διαμάχες είχαν άμεση ή έμμεση ανάμειξη πολλές χώρες της περιοχής όπως η Τουρκία, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία πέρα από τους παγκόσμιους παίκτες όπως οι ΗΠΑ και η Ρωσία. Για την τελευταία, το καθεστώς Άσαντ στην Συρία αποτελεί τον τελευταίο ίσως πιστό σύμμαχο και επομένως καταβάλλει την ύστατη προσπάθεια να διατηρηθεί στο γεωπολιτικό και κυρίως ενεργειακό παιχνίδι της Μεσογείου.

Το χάος που επήλθε στις χώρες όπου σημειώθηκε και ανατροπή καθεστώτος (Συρία, Λιβύη) περιγράφεται από τις εμφύλιες συρράξεις οι οποίες δημιούργησαν χώρο σε ακραία ισλαμιστικά στοιχεία που ήδη ενεργούσαν στην περιοχή του Ιράκ. Μάλιστα, η πλήρης εκτροπή της κατάστασης στην Συρία έδωσε το έναυσμα για την ανακήρυξη του Ισλαμικού Κράτους το οποίο είχε εμφανείς ή αφανείς δοσοληψίες με άλλα αραβικά ή γειτονικά κράτη με αποτέλεσμα γρήγορα να εξοπλιστεί με σύγχρονα οπικά συστήματα και να προελαύσει στα εδάφη της Συρίας όπου μέχρι και σήμερα αν και

βαίνει συρρικνωμένο, διατηρεί θέσεις. Η Αραβική Άνοιξη λαμβάνει τυπικά τέλος το 2013, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επιλύθηκαν τα προβλήματα, αντίθετα, η περιοχή παραμένει σε πολύ πιο έκρυθμη κατάσταση από ότι πριν την έναρξή της.

Η Αραβική Άνοιξη επομένως δημιουργεί ένα νέο πλαίσιο σε όρους πολιτικής οικονομίας με νέες στρατηγικές συμμαχίες και εύθραυστες ισορροπίες. Η πραγματικότητα ξεπερνάει την προσπάθεια της ΕΕ να ενισχύσει την περιφερειακή συνεργασία με τις χώρες της περιοχής απλώς μέσω οικονομικών και εμπορικών κινήτρων. Ο έλεγχος των ενεργειακών πόρων στην Μέση Ανατολή καθιστά καταρχήν τα ίδια τα κράτη της περιοχής λιγότερο ανεκτικά στη διεθνή παρέμβαση από ότι στο παρελθόν την ώρα που η συζήτηση μεταφοράς των κοιτασμάτων φυσικού αερίου που ήδη έχουν εντοπιστεί στο τρίγωνο Κύπρου – Αιγύπτου - Ισραήλ καθώς και η διαδρομή των αγωγών υδρογονανθράκων από τις παραδοσιακές χώρες εξόρυξης ενεργειακών πόρων κερδίζουν την προσοχή όλων των ισχυρών, παγκόσμιων και περιφερειακών δυνάμεων.

Την ίδια ώρα, η κρίση στην περιοχή κλιμακώνει το μεταναστευτικό και προσφυγικό πρόβλημα. Από τη μία πλευρά, νέοι και μορφωμένοι άνθρωποι εγκαταλείπουν τις εστίες εντάσεως αποστερώντας τις χώρες τους από το απαραίτητο ανθρώπινο παράγοντα για τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη αλλά και τον εκδημοκρατισμό της περιοχής, από την άλλη εγείρει για την ΕΕ το μείζον πρόβλημα της διαχείρισης των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών με όρους βιώσιμους και με τις δικλείδες ασφαλείας που απαιτούνται εξαιτίας των διαρκών τρομοκρατικών επιθέσεων στα ευρωπαϊκά εδάφη.

Η αποτυχία στο τελευταίο, πρώτον, μειώνει περαιτέρω την αξιοπιστία και την δημοτικότητα της Ένωσης στις χώρες της Μεσογείου και δεύτερον, ενισχύει τις ακραίες πολιτικές τάσεις εντός της ΕΕ που απαιτούν ένα αυστηρό μεταναστευτικό πλαίσιο. Το BREXIT, το πρόσφατο εντυπωσιακό εκλογικό ποσοστό (12,1%) που κατέγραψε στις γερμανικές εκλογές το ξενοφοβικό κόμμα AfD, η κεντρική πολιτική της Ουγγαρίας για το θέμα, η άνοδος των ξενοφοβικών τάσεων σε όλη την Ευρώπη και ιδίως στην Αυστρία και την άλλοτε ανεκτική Ολλανδία αποδεικνύουν ότι η επόμενη μέρα της Αραβικής Άνοιξης επηρεάζει ακόμη και την ίδια την υπόσταση της ηγέτιδας περιφερειακής δύναμης στην περιοχή.

Το πρόβλημα αξιοπιστίας της ΕΕ κλονίζεται περαιτέρω εξαιτίας της αδυναμίας άρθρωσης μιας ενιαίας εξωτερικής πολιτικής στην περιοχή αλλά και από το γεγονός ότι ακόμη κι όταν υπάρχει ένα κοινά συμφωνημένο πλαίσιο αντίδρασης (π.χ. μέτρα δράσης

για την αντιμετώπιση του Ισλαμικού Κράτους), αυτό εφαρμόζεται καθυστερημένα και πολλές φορές ανεπαρκώς εξαιτίας της βαθιάς, αργής και χωρίς εκπλήξεις θεσμικής διαδικασίας και τρόπου λήψης αποφάσεων στην ΕΕ. Η περίπτωση της Λιβύης για παράδειγμα αποτελεί μία κλασική περίπτωση όπου μπορεί να αναληφθεί δράση από τη διεθνή κοινότητα. Παρά όμως το γεγονός ότι αυτό το παράθυρο δράσης ανοιγόταν στην γειτονιά της ΕΕ, η τελευταία αδράνησε εντελώς (Biscop, 2012). Στην Συρία αντίστοιχα, η ΕΕ επί έναν χρόνο μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου πάσχιζε να καταλήξει σε μια κοινή πολιτική και όταν τελικά αυτή ήρθε το 2012, περιοριζόταν αποκλειστικά σε μέτρα κυρώσεων αντί να αναζητήσει και να προτείνει τρόπους τερματισμού της αιματοχυσίας (Lehne, 2012). Διαπιστώνονται επομένως, σημεία της παγίδας Kindleberger, σύμφωνα με την οποία η ΕΕ ενώ αποτελεί κυρίαρχη δύναμη αδυνατεί να ηγηθεί και να εγγυηθεί τη σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή της με αποτέλεσμα να ζημιώνεται ανεπανόρθωτα το κύρος και η αξιοπιστία της.

Είναι χαρακτηριστικό επίσης, ότι κατά τους πρώτους μήνες του 2011, οπότε και άρχισε να εξελίσσεται η Αραβική Άνοιξη, στην ΕΕ ακούγονταν διθυραμβικές φωνές για τις προσπάθειες των λαών της περιοχής να εκδημοκρατίσουν τις κοινωνίες τους. Η ομιλία της Υπατης Εκπροσώπου της Ένωσης για Θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας και Αντιπροέδρου της Επιτροπής κας Catherine Ashton στην Ολομέλεια του ΕΚ (9.03.2011) είναι αποκαλυπτική. Μεταξύ άλλων δήλωνε: «(...) οι γειτονικές χώρες του Νότου αλλάζουν γρήγορα και, σε ολόκληρη την περιφέρεια, οι άνθρωποι ορθώνουν το ανάστημά τους για αυτήν τη βασική ανθρώπινη προσδοκία: το να μπορούν να διαμορφώσουν οι ίδιοι τη ζωή τους, τόσο από οικονομικής όσο και από πολιτικής πλευράς. (...) Έχουμε κάθε λόγο να υποστηρίζουμε τις αλλαγές που βρίσκονται σε εξέλιξη. Οι Τυνησίοι, οι Αιγύπτιοι, οι Λίβυοι και άλλοι απαιτούν σεβασμό για τις αξίες εκείνες που στην πραγματικότητα βρίσκονται στην καρδιά του ευρωπαϊκού ιδεώδους. Η ανάδυση των δημοκρατικών κοινωνιών θα βοηθήσει να διατηρήσουμε την ασφάλεια και να παράσχουμε κοινή ευημερία στη γειτονιά μας» (Ashton, 2011). Είναι εντυπωσιακό, επομένως, ότι η ΕΕ αγνοούσε σε ανώτατο επίπεδο τις τεκτονικές αλλαγές και την πραγματική τροπή που έπαιρναν οι εξελίξεις στην Μεσόγειο.

Από οικονομικής άποψης επίσης, η Αραβική άνοιξη δημιούργησε μια νέα, πολύ σκληρή πραγματικότητα. Σύμφωνα με το ΔΝΤ, μόνο για το 2011, το ΑΕΠ της Λιβύης, της Τυνησίας, της Συρίας και της Αιγύπτου συρρικνώθηκε κατά 21 δις δολάρια, ενώ 35 δις δολάρια απώλειες σημειώθηκαν εξαιτίας της μείωσης του εισοδήματος και της ραγδαίας αύξησης του πληθωρισμού (IMF, 2011). Η Λιβύη βρέθηκε στην πλέον δεινή

θέση με το ΑΕΠ της να μειώνεται κατά 29% μέσα σε ένα μόλις έτος. Την ίδια στιγμή, η προσπάθεια ανάληψης της εξουσίας από ακραία ισλαμικά στοιχεία επιδείνωσε το επενδυτικό κλίμα αποθαρρύνοντας το εμπόριο και τον ομαλό δανεισμό. Μικρή εξαίρεση αποτέλεσε η Μουσουλμανική Αδελφότητα στην Αίγυπτο που προσπάθησε να αμβλύνει αυτές τις εντυπώσεις δηλώνοντας ότι είναι υπέρμαχος των ανοιχτών αγορών και του εμπορίου.

Σε ένα περιβάλλον αναταραχής η διαφθορά επίσης ανθεί και αποτελεί σημαντικό αντικίνητρο για μια επενδυτική πρωτοβουλία. Η Τυνησία για παράδειγμα παρουσιάζει υψηλότερο δείκτη διαφθοράς το 2013 από ότι την περίοδο κυβέρνησης του Μπέν Άλι (Matta, Appleton, & Bleaney, 2016) ενώ σε εμπόλεμες περιοχές, όπως η Συρία, η διαφθορά έρχεται δίπλα στην παραοικονομία, τον ασυγκράτητο πληθωρισμό, την υψηλότερη ανεργία και τη συγκλονιστική συρρίκνωση του ΑΕΠ (στην Συρία -18,8% μόνο το 2012) (Cohen, 2016).

Όσον αφορά τέλος τις επιπτώσεις της Αραβικής Άνοιξης στο εμπόριο (WTO, 2017), σημειώνεται πως ο συνολικός όγκος εμπορίου των κρατών της Μεσογείου που εξετάζονται σημείωσε σημαντική μείωση την περίοδο 2010-2016 στις χώρες με τις μεγαλύτερες αναταράξεις (Πίνακας 1).

Πίνακας 1

Μεταβολή στον όγκο εμπορίου των Μεσογειακών Χωρών (2010-2016)		
	<i>Εξαγωγές</i>	<i>Εισαγωγές</i>
Αίγυπτος	-1%	-4%
Αλγερία	4%	1%
Ιορδανία	1%	4%
Ισραήλ	0	2%
Λίβανος	-4%	0
Λιβύη	-29%	-8%
Μαρόκο	4%	3%
Τυνησία	-3%	-2%
Συρία	-28%	-20%

Πηγή: ΠΟΕ

Τα παραπάνω στοιχεία δεν λένε όλη την αλήθεια. Για παράδειγμα, η Αίγυπτος έχει υποστεί τη μεγάλη εμπορική καθίζηση τη διετία 2015-2016 όπου εισαγωγές και εξαγωγές μειώνονται με διψήφιους ρυθμούς εξαιτίας της κρίσης που υπάρχει στη χώρα. Αντίστοιχα, το 2016 οι εξαγωγές της Λιβύης εμφανίζονται μειωμένες κατά 40%. Σε κάθε περίπτωση, τα εμπορικά αυτά στοιχεία δείχνουν τουλάχιστον μια αδυναμία των χωρών της περιοχής να αυξήσουν την εμπορική τους δραστηριότητα, προϊόν της αναιμικής τους οικονομικής ανάπτυξης, των συνεχών πολιτικών αναταραχών ή εμπόλεμων συρράξεων, των χαμηλών ΑΞΕ και γενικά της αδυναμίας πλήρους ένταξης και λειτουργίας της πλειοψηφίας των χωρών (καθολική εξαίρεση αποτελεί το Ισραήλ) στην παγκόσμια οικονομία.

Αναμφισβήτητα, η τελευταία αποτυχία, στον βαθμό που αναλογεί βέβαια, βαραίνει και την ΕΕ. Την ίδια στιγμή, όμως, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η ΕΕ εξακολουθεί και είναι βασική εμπορική εταίρος των κρατών αυτών. Συγκεκριμένα, στον τομέα των αγαθών η Λιβύη, η Τυνησία, το Μαρόκο και η Αλγερία παρουσιάζονται οι πλέον εξαρτημένες χώρες (ενδεικτικά εξαγωγές προς ΕΕ επί του συνολικού όγκου εξαγωγών: Λιβύη: 82%, Τυνησία: 74,6%, Μαρόκο: 64,9%, Αλγερία: 57,4%). Αντίθετα, μικρότεροι εμπορικοί εταίροι φαίνονται να είναι η Ιορδανία και ο Λίβανος.

Επομένως, το οικονομικό και εμπορικό περιβάλλον για την ΕΕ, παρά την κάμψη της πολιτικής της αξιοπιστίας παραμένει ισχυρό για την ανάληψη ακόμη πιο εντατικών περιφερειακών πρωτοβουλιών και μετά την Αραβική Άνοιξη. Άλλωστε οι ισχυροί δεσμοί είναι προϊόν πολλών μεταβλητών όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (ιστορικοί δεσμοί, γεωγραφική εγγύτητα) και αυτοί επιβάλλουν μια νέα περιφερειακή προσέγγιση, προσαρμοσμένη στα νέα δεδομένα της περιοχής.

Κεφάλαιο 3

Α) Η θεσμική πλαισίωση της σύγχρονης ευρωμεσογειακή συνεργασίας

Η Αραβική Άνοιξη δεν μετέβαλε το ευρωπαϊκό «όχημα» για την περιφερειακή συνεργασία της με την Μεσόγειο που είναι η ΕΠΓ. Επιθυμώντας να επιδείξει γρήγορα αντανακλαστικά στις εξελίξεις της περιοχής όμως, η Επιτροπή πρότεινε ήδη από τον Μάιο του 2011 ένα αναθεωρημένο πλαίσιο της συνεργασίας αυτής (COM 303, 2011), ωστόσο, δεν αλλοίωσε την ουσία της παρά μόνο εισήγαγε μια νέα περιφερειακή προσέγγιση υπό το σύνθημα «περισσότερη χρηματοδότηση για περισσότερες μεταρρυθμίσεις». Στόχος να καταστούν διαθέσιμοι περισσότεροι πόροι (σχεδόν 7 δις ευρώ για την περίοδο 2011-2013) για τις χώρες της περιοχής οι οποίοι βέβαια θα συνοδεύονται και από μεγαλύτερες υποχρεώσεις λογοδοσίας κυρίως στο ζήτημα του εκδημοκρατισμού.

Η πρόωγη αυτή αναθεώρηση σε μια περίοδο όπου ακόμη δεν διαφαινόταν η πολιτική τροπή των εξεγέρσεων στις χώρες της περιοχής, ήταν αναμενόμενο να αναθεωρηθεί εκ βάθρων το επόμενο διάστημα. Πράγματι, στις 18.11.2015, η ΕΠΓ αναθεωρήθηκε και είναι πλέον αυτό το πλαίσιο το οποίο σήμερα διέπει τη θεσμική συγκρότηση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας (JOINT Communication, 2015). Η νέα προσέγγιση, ενώ συνεχίζει την προηγούμενη πολιτική (στην ουσία την Διακήρυξη της Βαρκελώνης) πλέον δίνει ακόμη πιο μεγάλη και διακριτή έμφαση στη διαφοροποιημένη ανά κράτος προσέγγιση. Γίνεται, δηλαδή, μια μεγαλύτερη προσπάθεια να μην αντιμετωπίζεται η περιοχή της Μεσογείου ως ένα ενιαίο σύνολο αλλά ως μια κατακερματισμένη ζώνη. Αυτό δε σημαίνει πως εγκαταλείπονται οι κοινές ή διαπεριφερειακές δράσεις. Μαζί με τις διμερείς δράσεις σχεδιάζονται, χρηματοδοτούνται και υλοποιούνται περιφερειακά προγράμματα, προγράμματα γειτνίασης καθώς και διασυνοριακά προγράμματα συνεργασίας. Επομένως στην πράξη, η ΕΕ υιοθετεί πλέον μια πολυδιάστατη περιφερειακή προσέγγιση όπου αν και δίνει έμφαση στη διμερή διαφοροποιημένη σχέση, εντούτοις ενθαρρύνει και τις συνέργειες άνω των δύο κρατών όταν αυτό είναι εφικτό.

Η σημαντική αλλαγή στη θεσμική πλαισίωση της περιφερειακής συνεργασίας, όμως, είναι η μετατόπιση του κέντρου βάρους από την οικονομική βοήθεια και την εμπορική συνεργασία, στην ασφάλεια και στη σταθερότητα της περιοχής (η αναθεώρηση έρχεται στις 18.11.2015, δηλαδή μόλις πέντε μέρες μετά από τα

τρομοκρατικά χτυπήματα στο Παρίσι) ως κύρια προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία της Μεσογείου (Tömmel, 2015). Για αυτό τον λόγο, η ΕΕ έθεσε 4 πυλώνες για τη νέα θεσμική προσέγγιση στην Μεσόγειο: α) καλή διακυβέρνηση, δημοκρατία, κράτος δικαίου και ανθρώπινα δικαιώματα, β) οικονομική ανάπτυξη για σταθερότητα, γ) ασφάλεια (επεκτείνεται ο όρος από τη φτώχεια και την ανισότητα ως τη νεανική ανεργία και τη διαφθορά) και δ) μετανάστευση και κινητικότητα. Παράλληλα, τόνισε πως οι εταιρικές σχέσεις πρέπει να επικεντρώνονται με μεγαλύτερη ένταση σε λιγότερες προτεραιότητες.

Η μετατόπιση αυτή και η αλλαγή σε σχέση με την προ – Αραβικής Άνοιξης εποχή (Πίνακας 2) προκειμένου να υλοποιηθεί συνοδεύεται από ένα γενναίο χρηματοδοτικό πλαίσιο για την τρέχουσα περίοδο (2014 -2020) ύψους 15 δις ευρώ το οποίο ξεπερνά σχεδόν το άθροισμα των χρηματοδοτήσεων της τελευταίας δεκαπενταετίας. Οδηγός της χρηματοδότησης είναι ο ENI. Ωστόσο, η ΕΕ δεν κάνει αυτή τη φορά το λάθος να υπερεκτιμά τον σχεδιασμό της για την περιοχή. Η συγκεκριμένη ανακοίνωση κλείνει με τη διατύπωση ότι η Επιτροπή προτίθεται μέσα στο 2016 να διαβουλευτεί με τους εταίρους ώστε από κοινού να καθοριστούν οι μελλοντικές σχέσεις. Με δύο λόγια, η Επιτροπή θέτει μια αναμορφωμένη πρόταση για τη λειτουργία της ΕΠΓ αλλά από μηδενική βάση, ώστε να κάνει πράξη την ιδιοποίηση της σχέσης αυτής και των προωθούμενων μεταρρυθμίσεων από τα κράτη της περιοχής.

Σε αυτή τη βάση προσπαθεί να ξεφύγει από το παρελθόν της εκ των άνω επιβολής πολιτικών (περιφερισμός) και να οικοδομήσει μια πιο διαλεκτική σχέση όπου τα κράτη της Μεσογείου θα συναποφασίζουν στο πλαίσιο της ΕΠΓ. Παρά τα καταφανώς θετικά στοιχεία της νέας αντίληψης (λογοδοσία, δημοκρατικότερη διαδικασία, αποτελεσματικότητα) δημιουργούνται ερωτήματα στο κατά πόσο μια υπερεθνική συνεργασία με τόσο έντονα διακυβερνητικά χαρακτηριστικά (υπενθυμίζεται ότι πλέον δίνεται έμφαση στη διμερή συνεργασία) μπορεί τελικά να οδηγήσει σε μια ομογενοποίηση της περιοχής η οποία είναι απαραίτητη για την προώθηση πολιτικών περιφερειακής ολοκλήρωσης (Lannon, 2016). Με δύο λόγια, υπάρχει (αν και κάπως υπερεκτιμημένος) ο κίνδυνος η ΕΕ από την υπερβολικά ενιαία περιφερειακή προσέγγιση της Μεσογείου μέχρι το 2010, να περάσει στην ακριβώς απέναντι όχθη, όπου η τόσο διαφοροποιημένη προσέγγιση τροφοδοτεί την απόκλιση αντί τη σύγκλιση των κρατών της περιοχής.

Πίνακας 2

Στόχοι ΕΠΓ πριν και μετά την Αραβική Άνοιξη				
Στόχοι	Δημοκρατία	Μετανάστευση	Συγκρούσεις	Οικονομία
Πριν	Απλή διατύπωση ότι η δημοκρατία αποτελεί κοινή αξία	Συνοριακοί έλεγχοι και μάχη για τον περιορισμό της παράνομης μετανάστευσης	Ειρηνική υποστήριξη για διαχείριση κρίσεων	Οικονομική ανάπτυξη μέσω απελευθέρωσης του εμπορίου και αιρεσιμότητα
Μετά	Εμφατική διατύπωση για τη σημασία της «βαθιάς και διατηρήσιμης δημοκρατίας με αναφορά σε αυτή ως παγκόσμια αξία	Συνοριακοί έλεγχοι και μάχη για τον περιορισμό της παράνομης μετανάστευσης με κοινά προγράμματα δράσης	Ειρηνική υποστήριξη / κυρώσεις	Οικονομική ανάπτυξη μέσω απελευθέρωσης του εμπορίου / αιρεσιμότητα και προώθηση του μοντέλου «βαθιά και περιεκτική ελεύθερη ζώνη εμπορίου»

Από την άλλη πλευρά, η ΕΕ στη μετά – Αραβική Άνοιξη φαίνεται να προκρίνει και για τους νότιους εταίρους της (όπου είναι εφικτό), το επιτυχημένο μοντέλο της «βαθιάς και περιεκτικής ελεύθερης ζώνης εμπορίου» (Noutcheva, 2014) που έχει εφαρμοστεί στην ΕΠΓ με τα ανατολικά κράτη (Ουκρανία, Μολδαβία, Γεωργία) προκειμένου να δημιουργηθεί πλούτος στις περιοχές αυτές μέσω του εμπορίου. Υπενθυμίζεται ότι οι ζώνες DCFTA επιτρέπουν σε αγαθά ορισμένων τομέων των εταίρων (όπως περιγράφονται στην Εταιρική Συμφωνία ή την Συμφωνία Σύνδεσης ανά περίπτωση) να εισέρχονται ελεύθερα στην ευρωπαϊκή αγορά και να προσφέρεται στους επενδυτές της αλλοδαπής, σε αυτούς τους τομείς, το ίδιο επενδυτικό περιβάλλον με τους επενδυτές υπηκοότητας κράτους μέλους της Ένωσης. Άλλωστε, η ΕΕ ως κορυφαίος εμπορικός εταίρος της περιοχής και παγκόσμια εμπορική δύναμη έχει το συγκριτικό

πλεονέκτημα να χρησιμοποιήσει το εμπόριο ως μέσο επίτευξης στόχων όπως η σταθερότητα και η ασφάλεια. Καθώς όμως δεν είναι όλες οι χώρες έτοιμες για μια τέτοια εξέλιξη (ήδη έχουν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις με Μαρόκο και Τυνησία), πιθανόν η ΕΕ θα έπρεπε πρώτα να αρχίσει πιλοτικά μόνο από τις πλέον έτοιμες (Gylfason, Matinez-Zarzoso, & Wijkman, 2015). Παρόλαυτα, οι DCFTA αποτελούν άλλο ένα σημάδι ότι η ΕΕ, στο όνομα της αποτελεσματικότητας (Schumacher, 2016), εγκαταλείπει σταδιακά την προσέγγιση «take it or leave it» του παρελθόντος προκειμένου να ενισχύσει την αίσθηση της «πατρότητας» του εγχειρήματος από τους εταίρους.

Η υπερβολική όμως διαφοροποίηση ανάλογα με το κράτος – εταίρος της περιοχής έχει τα όρια της. Για παράδειγμα, πόσο διαφοροποιημένη μπορεί να είναι η ευρωπαϊκή προσέγγιση όταν αγγίζονται ζητήματα εκτός οικονομίας και εμπορίου, όπως για παράδειγμα ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Είναι αποδεκτό να έχουμε μια λογική cherry picking προσέγγισης (Delcour, 2015) στις ΕΠΓ όπου, ενδεικτικά, η Λιβύη θα συνεργάζεται μόνο σε θέματα ασφαλείας με την ΕΕ και όχι σε ζητήματα σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων; Ένα τέτοιο ενδεχόμενο καταφανώς θα υπονόμει την ίδια την ύπαρξη της ΕΠΓ.

Μια νέα αλλαγή στη θεσμική προσέγγιση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας είναι η προσοχή που δίνεται πλέον όχι μόνο στους νότιους γείτονες αλλά και στους γείτονες των νότιων γειτόνων. Διαφαίνεται, δηλαδή, ότι η ΕΕ για ζητήματα ασφαλείας, ενέργειας και μετανάστευσης επιθυμεί να εξετάζει και τις εξωτερικές σχέσεις των νότιων γειτόνων της προκειμένου να διασφαλίζει τη συνέπεια και την προσήλωση τους πάνω σε κοινές συμφωνημένες πολιτικές. Παρά τη ρητή αυτή διαπίστωση όμως, σε γενικές γραμμές δεν μπορεί κάποιος να εντοπίσει ότι αναπτύσσεται μια συγκεκριμένη ευρωπαϊκή στρατηγική που αφορά τη συνέργεια και των γειτονικών περιοχών των νοτίων εταίρων (Blockmans, 2015).

Αυτό φαίνεται να αλλάζει το 2016, καθώς η ΕΕ αντιλαμβάνεται πως σε έναν τόσο αλληλεξαρτώμενο κόσμο, μαζί με την περιφερειακή προσέγγιση θα πρέπει να αναπτύξει και μια κοσμοθεωρία για το πώς αντιλαμβάνεται τη σχέση της με κάθε περιοχή του κόσμου ή ακόμη και με κάθε χώρα ξεχωριστά. Η απάντηση σε αυτή πρόκληση έρχεται μέσα από την «Παγκόσμια Στρατηγική για την Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας της ΕΕ» (EUGS). Στην ίδια τη θεωρητική προσέγγιση της ΕΕ, η EUGS διαδραματίζει σημαντικό ρόλο μιας και συνδέει τη διαπεριφερειακή συνεργασία με τρίτους εξωτερικούς παράγοντες οι οποίοι πιθανότατα επηρεάζουν καταλυτικά την ίδια την περιφερειακή σχέση. Για παράδειγμα, είναι εφικτό να ληφθεί μια απόφαση όπως οι

κυρώσεις στην Συρία χωρίς να ληφθεί υπόψη, εκτός από τη στάση των λοιπών νότιων εταίρων, η στάση της Τουρκίας, του Ιράκ και του Ιράν και πολύ περισσότερο, της Σαουδικής Αραβίας, της Ρωσίας ή των ΗΠΑ;

Το θεσμικό πλαίσιο για τη διασύνδεση της ΕΠΓ και της EUGS είναι η θέσπιση «θεματικών πλαισίων», δηλαδή φόρουμ ad hoc συζητήσεων για προβλήματα που ανακύπτουν σε μια περιοχή. Όμως, μέχρι σήμερα φαίνεται πως τα fora αυτά δεν έχουν αποκτήσει μια επίσημη μορφή (π.χ. συζητήσεις με agenda, follow up κτλ) (Kostanyan, 2017) και επομένως είναι νωρίς να αξιολογηθεί η όποια συνεισφορά τους στην προώθηση της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Μεσόγειο.

B) Σύγχρονες εμπορικές και οικονομικές σχέσεις της ΕΕ με τις χώρες της περιοχής – Κριτική προσέγγιση

Η πολιτική εμπορίου ανήκει στις αποκλειστικές αρμοδιότητες της ΕΕ, επομένως μόνο η Ένωση - και όχι τα κράτη μέλη- μπορεί να νομοθετήσει στον τομέα αυτόν και να συνάψει διεθνείς εμπορικές συμφωνίες. Ως εμπορεύσιμο προϊόν δεν νοούνται μόνο τα αγαθά αλλά και οι υπηρεσίες, οι εμπορικές εκφάνσεις της πνευματικής ιδιοκτησίας και οι ΑΞΕ (ΣυνθΕΕ, 2012). Η Επιτροπή διαπραγματεύεται με τους μεσογειακούς εταίρους εκ μέρους των κρατών μελών, ωστόσο, ενεργεί σε στενή συνεργασία με αυτά και το Συμβούλιο και ενημερώνει πλήρως το ΕΚ.

Σήμερα, η ΕΕ ουσιαστικά έχει Συμφωνίες Σύνδεσης με όλους τους νότιους εταίρους της (εκτός από την Συρία και την Λιβύη). Οι Συμφωνίες αυτές περιλαμβάνουν “ZEE” ανταποδοτικού χαρακτήρα που περιορίζονται κατά βάση σε ορισμένα μόνο αγαθά (EC, 2017) και ασφαλώς οφείλουν αφενός να κοινοποιούνται στον ΠΟΕ, αφετέρου να είναι σύμφωνες με το Α.24 της GATT και Α.5 της GATS. Σημειώνεται ότι ακόμη και σήμερα σχεδόν οι μισές χώρες της περιοχής (η Αλγερία, η Λιβύη, ο Λίβανος και η Συρία) δεν είναι μέλη του ΠΟΕ με αποτέλεσμα οι συμφωνίες με την ΕΕ να είναι εκείνες που τους προσφέρουν και τα υψηλότερα εμπορικά πλεονεκτήματα. Η ΕΕ επίσης ενθαρρύνει τις χώρες της περιοχής να συνάψουν μεταξύ τους FTAs ενώ προωθεί τη συμμετοχή στο Πανευρωμεσογειακό σύστημα προτιμησιακών κανόνων προέλευσης που προβλέφθηκε ήδη από το 2005 αλλά άρχισε να εντατικοποιείται αμέσως μετά την Αραβική Άνοιξη (Council, 2013). Σε αυτή τη συμφωνία συμπεριλαμβάνονται και οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων ενώ ειδικά για τους νότιους εταίρους προβλέπεται και η

«αθροιστική» αρχή της προέλευσης (cumulation of origin means a product) που σημαίνει ότι ακόμη κι αν ένα προϊόν προερχόμενο από τον Χ νότιο εταίρο χρησιμοποιηθεί πρώτα από τον Υ νότιο εταίρο, μεταποιηθεί και κατόπιν εξαχθεί στην ΕΕ δεν παραβιάζεται η αρχή της προέλευσης. Η πρόβλεψη αυτή ενθαρρύνει επομένως και την εμπορική συνεργασία μεταξύ των κρατών της περιοχής αλλά και ανάμεσα στους νότιους εταίρους, τις χώρες ΕΟΧ, τα Δυτικά Βαλκάνια και την Τουρκία (βέβαια σε πολλά αγροτικά προϊόντα υπάρχουν περιορισμοί). Με δύο λόγια παρατηρούνται σημεία εφαρμογής της θεωρίας της «περιφερειοποίησης μέσω της διαπεριφερειοποίησης» (Hänggi, 2003) όπου η ΕΕ επιχειρεί να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των νότιων εταίρων και όχι μόνο να ομογενοποιήσει όσο το περισσότερο δυνατόν την περιοχή και έτσι στη συνέχεια να καταστεί πιο εύκολη μια συνολική διαπεριφερειακή συνεργασία.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕ έχει κάθε λόγο να εμβαθύνει περαιτέρω την προσπάθεια ενθάρρυνσης του εμπορίου με τους νότιους εταίρους της. Για αυτό τον λόγο – παρά το ασταθές κλίμα – σκοπεύει να υλοποιήσει τις DFTAs και πράγματι ξεκίνησε σχετικές διαπραγματεύσεις με το Μαρόκο (2013) και την Τυνησία (2015). Οι DFTAs αποσκοπούν στο να οδηγήσουν στη σταδιακή οικονομική ενσωμάτωση των δύο αυτών εταίρων στην εσωτερική αγορά και επομένως στη δημιουργία μιας οικονομικής περιοχής.

Για όσους εταίρους δεν επιθυμούν αυτού του τύπου τη συνεργασία, η ΕΕ επιζητά ρεαλιστικές εναλλακτικές λύσεις για την ενίσχυση των εμπορικών σχέσεων. Σημειώνεται δε ότι στο σύνολο των Συμφωνιών υπάρχουν συγκεκριμένες ρήτρες για τη νομική προστασία των εμπορικών επενδύσεων ώστε να επιχειρηθεί (όσο είναι δυνατόν) να καμφθεί ο φόβος του επιχειρηματικού ρίσκου στην περιοχή.

Όσον αφορά την οικονομική πτυχή της σύγχρονης ευρωμεσογειακής συνεργασίας, η ΕΕ επιχειρεί να βοηθήσει τους γείτονές της να εκσυγχρονίσουν τη λειτουργία της οικονομίας τους μέσω ενός μεγάλου εύρους προγραμμάτων τα οποία αποσκοπούν: στην ενίσχυση του οικονομικού διαλόγου, στην παροχή συμβουλευτικής και στην κινητοποίηση χρηματοδοτικής βοήθειας. Βασικές προτεραιότητες των προγραμμάτων είναι η δημιουργία καλύτερου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, η προώθηση των μεταρρυθμίσεων και η ενίσχυση των SMEs οι οποίες είναι και ο πρωταρχικός δημιουργός θέσεων εργασίας στην περιοχή.

Σε επίπεδο διακηρυκτικό, προθέσεων αλλά και πολιτικών, οικονομικών και εμπορικών εργαλείων, διαφαίνεται λοιπόν ότι η σύγχρονη ευρωμεσογειακή συνεργασία διαθέτει τα απαραίτητα στοιχεία για μια νέα πιο σύγχρονη προσέγγιση παρά τις διαρκώς

δυσμενέστερες καταστάσεις στην Βόρεια Αφρική και στην Μέση Ανατολή. Έχει, όμως, σημασία να μελετηθεί αν όλες αυτές οι πολιτικές στην πράξη αποφέρουν τα μέγιστα αποτελέσματα. Στις επόμενες παραγράφους θα εξεταστούν επιλεκτικοί τομείς εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας σε κράτη της Μεσογείου, ενώ στη συνέχεια θα μελετηθεί ως περίπτωση (case study) η Αλγερία⁴.

Εκκινώντας από το εμπόριο, ένα πρώτο ερώτημα είναι αν μορφές παγκοσμιοποίησης όπως οι FTAs μεταξύ ΕΕ και Αραβικών χωρών λαμβάνουν υπόψη ή επηρεάζουν την παραοικονομία των χωρών η οποία είναι εκτεταμένη (με εξαίρεση την Ιορδανία) και που μάλιστα σημείωσε αύξηση εξαιτίας των παρεπόμενων της Αραβικής Άνοιξης. Διαφαίνεται ότι οι FTAs δεν ανταποκρίνονται θετικά στα εμπορικά «σοκ» που προκαλεί μια απελευθέρωση του εμπορίου στις υπό εξέταση χώρες (Farzanegan & Hassan, 2017). Στην Αίγυπτο για παράδειγμα, όχι απλώς δεν μειώθηκε από το 2011 η παραοικονομία αλλά αυξήθηκε το 2012 σε επίπεδα μεγαλύτερα από το 2006 (γύρω στο 22% του ΑΕΠ). Πρόσφατα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ανάλογα αποτελέσματα και για άλλες χώρες της περιοχής όπως η Τυνησία, το Μαρόκο και ο Λίβανος (ενώ το Ισραήλ έχει ιδιαίτερα αυξημένη παραοικονομία για λόγους που δεν σχετίζονται με τις FTAs) (Medina, 2017). Μάλιστα προκαλεί εντύπωση ότι από την Διαδικασία της Βαρκελώνης μέχρι σήμερα δεν παρατηρείται εντυπωσιακή πρόοδος σε αυτόν τον τομέα με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η οικονομική ανάπτυξη των χωρών εξαιτίας του εν λόγω παράγοντα.

Επομένως, μία πρόταση ίσως είναι η προώθηση οικονομικών και χρηματοδοτικών προγραμμάτων από την ΕΕ στο πλαίσιο της ΕΠΓ ώστε να έρθει στην επιφάνεια ένα μεγαλύτερο ποσοστό της παραοικονομίας (όπου τουλάχιστον αυτό είναι δυνατόν καθώς εκ των πραγμάτων σε περιπτώσεις όπως η Συρία ή η Λιβύη την τρέχουσα περίοδο θα ήταν τουλάχιστον ουτοπικό και σε κάθε περίπτωση δεν πρωτεύει η συγκεκριμένη πολιτική).

⁴ Ο λόγος που επιλέγεται η Αλγερία είναι ότι αποτελεί μια αρκετά ενδεικτική περίπτωση των νότιων εταίρων, βρισκόμενη κατά κάποιον τρόπο στον μέσο όρο (με τον σημαντικό βαθμό αυθαιρεσίας που αυτό συνεπάγεται). Συγκεκριμένα, δεν βρίσκεται ούτε σε συγκρουσιακό καθεστώς (Συρία) αλλά ούτε και σε ευσταθές (Ισραήλ), έχει μεγάλο βαθμό οικονομικής εξάρτησης από τους υδρογονάνθρακες, δεν έχει συνάψει τις πλέον προωθημένες μορφές εμπορικής συνεργασίας στην περιοχή (αντί DCFTA που διαπραγματεύεται Μαρόκο και Τυνησία έχει FTA) αλλά ούτε και υπάρχει απουσία συνεργασίας (Συρία και ως έναν βαθμό Λιβύη). Επίσης έχει μεγάλη έκταση και πληθυσμό και εξαρτάται από τις SMEs όπως και οι περισσότερες χώρες της περιοχής. Τέλος, μέχρι και σχετικά πρόσφατα (τέλος δεκαετίας '80) η Αλγερία αποτέλεσε χώρα έντονου ενδιαφέροντος (σε βαθμό παρέμβασης στα εσωτερικά της) για μια ηγετική χώρα της ΕΕ (Γαλλία) η οποία σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνει την ατζέντα της ΕΕ στην Μεσόγειο.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο των επιπτώσεων των εμπορικών συμφωνιών ολοκλήρωσης είναι η εξέταση για το αν τελικά επέφεραν αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ανάμεσα στην ΕΕ και στις χώρες της νότιας Μεσογείου. Πολλές εμπειρικές μελέτες συμφωνούν ότι οι συγκεκριμένες προσπάθειες οικονομικής ολοκλήρωσης πράγματι δίνουν ώθηση στη διαφοροποίηση του εμπορίου (υπάρχουν κι εδώ εξαιρέσεις, βλ. Αλγερία) αλλά όχι στην ένταση εμπορίου (δηλ. τη συνολική αξία σε ονομαστικές τιμές) (Soete & Hove, 2017) αν και η αθροιστική επίδραση στον όγκο εμπορίου διαχρονικά είναι θετική. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται στα στοιχεία της Επιτροπής (<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries>). Συγκεκριμένα για την περίοδο 2013-2015 παρατηρείται ότι η αξία του εμπορίου αγαθών έμεινε σχεδόν αμετάβλητη σε Αίγυπτο, Ιορδανία, Λίβανο, μειώθηκε στην Αλγερία, την Συρία και την Τυνησία ενώ αυξήθηκε στο Μαρόκο (η προοπτική της DCFTA φαίνεται να βοηθάει), στα Παλαιστινιακά εδάφη και στο Ισραήλ. Για την Λιβύη δεν παρέχονται στοιχεία.

Η συγκρατημένα αισιόδοξη εικόνα της επίδοσης του εμπορίου συρρικνώνεται περισσότερο αν εξεταστούν χωριστά οι εισαγωγές και οι εξαγωγές. Διαφαίνεται ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι FTAs έχουν οδηγήσει σε δυσανάλογη αύξηση των ευρωπαϊκών εξαγωγών από ότι των εισαγωγών από τους νότιους εταίρους. Αποτέλεσμα, το εμπορικό ισοζύγιο των κρατών της περιοχής με την ΕΕ να καθίσταται σταδιακά ελλειμματικό. Ενδιαφέρον προκαλεί και ο τομέας των υπηρεσιών όπου βαθμιαία χώρες που είχαν πλεόνασμα, τα τελευταία έτη αυτό συρρικνώνεται σταθερά (π.χ. Αίγυπτος, Μαρόκο). Ηχηρή εξαίρεση αποτελεί η Ιορδανία που αυξάνει τα εμπορικά πλεονάσματα και τις εξαγωγές της σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα ενώ μειώνει σταθερά τις εισαγωγές της.

Ιδιαίτερη και ακόμη πιο επισταμένη αναφορά θα πρέπει να γίνει όμως στον πρωτογενή τομέα (αγροτικά προϊόντα και αλιεύματα), όπου οι οικονομίες των χωρών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό, δραστηριοποιούνται SMEs ζωτικού χαρακτήρα για την απασχόληση ενώ έχουν ρόλο κλειδί στην οικονομική τους ανάπτυξη. Καταρχήν, θα πρέπει να υπενθυμιστεί ότι σύμφωνα με τις FTAs όλα τα βιομηχανικά προϊόντα απολαμβάνουν ελεύθερη πρόσβαση στην εσωτερική αγορά (όπου όμως οι μεσογειακές χώρες δεν έχουν σχεδόν κανένα συγκριτικό πλεονέκτημα με μεγάλη εξαίρεση το Ισραήλ). Όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα, αν και υπάρχει σημαντική πρόοδος δεν έχει ακόμη καταστεί το σύνολό τους πλήρως ελεύθερο να εισέρχεται στην ευρωπαϊκή αγορά. Ο αγροτικός τομέας στην ΕΕ ενώ δεν έχει την ίδια οικονομική σημασία όπως για τους νότιους εταίρους (αντιπροσωπεύει μόλις το 1,1% του ευρωπαϊκού ΑΕΠ και το 5,1% της

απασχόλησης) έχει ανέκαθεν υψηλό πολιτικό βάρος ιδίως για τα μεσογειακά κράτη μέλη της ΕΕ και για αυτό τον λόγο τυγχάνει ιδιαίτερα υψηλών προστατευτικών πολιτικών από την Ένωση (Jacquet, 2010). Ακόμη και σήμερα, περισσότερα από 20% των αγροτικών προϊόντων που προέρχονται από τους νότιους εταίρους δεν χαίρουν κανενός χαμηλότερου δασμού ή προτιμησιακού χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά, το 1/3 των ευρωπαϊκών εξαγωγών αγροτικών προϊόντων χαίρουν προτιμησιακής μεταχείρισης στις αγορές των νότιων μεσογειακών εταίρων.

Ωστόσο, η εξελισσόμενη απελευθέρωση του εμπορίου παραμένει σε μεγάλο βαθμό ασύμμετρη. Ενώ η ΕΕ εισάγει μόλις το 5% των αγροτικών και αλιευτικών προϊόντων της από τις χώρες της νότιας Μεσογείου, εντούτοις για τις δεύτερες, η ευρωπαϊκή αγορά είναι αγορά κλειδί για τις εξαγωγές τους αφού αφορούν ποσοστό μεγαλύτερο από 70% για την Αλγερία, το Μαρόκο και το Ισραήλ και 50% την Τυνησία (Margini, Montalbano, & Nenci, 2017). Δεδομένου ότι με τις FTAs ο όγκος εμπορίου και η ετερογένεια αυξήθηκαν αλλά η πραγματική αξία των εξαγωγών έμεινε σταθερή ή και μειώθηκε, δημιουργούνται σοβαρά ερωτήματα για την αληθινή και συνολική επιτυχία των FTAs, δηλαδή την ικανότητα από μόνες τους να οδηγήσουν σε μεγαλύτερα επίπεδα ευημερίας για τους λαούς της περιοχής. Από την άλλη πλευρά, δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε ότι και με την νέα ΕΠΓ, η ΕΕ επιλέγει να χρηματοδοτεί projects που έχουν να κάνουν με την ενδυνάμωση των οικονομικών τομέων στους οποίους έχει πλεονέκτημα μία χώρα της περιοχής.

Τέλος, όσον αφορά τα χρηματοδοτικά εργαλεία της ευρωμεσογειακής σχέσης, αυτά κατά βάση διοχετεύονται μέσα από τον ENI, αφορούν την περίοδο 2014-2020 και διαφέρουν για κάθε χώρα ανάλογα με τις ανάγκες της. Ωστόσο, το γεγονός ότι τα ποσά είναι αρκετά μικρά (από 120 εκ ευρώ στην Λιβύη έως 1,1 δις στην Αίγυπτο για την περίοδο 2014-2020, δηλαδή από 20 έως 200 εκ. ευρώ τον χρόνο) καθώς και ότι αυτά δίνονται στη βάση της αιρεσιμότητας και της πολιτικής «περισσότερα για περισσότερα» εκ των πραγμάτων κομίζουν περιορισμένα αποτελέσματα. Μάλιστα, η λογική «καρότο και μαστίγιο» που εφαρμόζεται και σήμερα προκειμένου να αποδεσμεύονται οι πόροι συχνά αποτελεί αντικίνητρο περιορίζοντας την αξιοποίηση τους από τις χώρες στόχους. Ο ίδιος μηχανισμός άλλωστε δεν αποδείχτηκε επιτυχής ούτε μέχρι το 2011 (τότε ονομαζόταν ENPI) οπότε και κρίθηκε αναγκαία η αναθεώρησή του.

Παρόλαυτα, η διαβούλευση διετούς διάρκειας ανάμεσα στην ΕΕ και τους νότιους εταίρους σχετικά με το που θα κατευθυνθούν οι πόροι του ENI μέχρι το 2020 (ολοκληρώθηκε τον Μάρτιο του 2017), κινείται προς πιο σωστή κατεύθυνση δεδομένου

ότι προβλέπει και μηχανισμούς ευελιξίας για την αποτελεσματικότερη διαχείριση και αξιοποίηση των πόρων (Particip, 2017). Μάλιστα, η πρόβλεψη ότι το ΕΚ συναποφασίζει στη βάση του Α. 14 ΣυνθΕΕ για την κινητοποίηση των χρηματοδοτικών εργαλείων, καθιστά αρκετά πιο διαφανή τη διαδικασία και προκαλεί ουσιαστικές συζητήσεις για ζητήματα εκδημοκρατισμού και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις χώρες της περιοχής μέσω της προσφιούς μεθόδου άσκησης πίεσης της ΕΕ “naming and shaming” (εφαρμόστηκε εκτεταμένα στην Ουκρανία και στην Λιβύη, προσφάτως δε, σε πιο χαμηλούς τόνους στη Τουρκία).

Παρά την αισιόδοξη αυτή πλευρά του ENI, στην πράξη αυτό δεν συμβαίνει πλήρως, πρώτον διότι ακόμη δεν έχει δημιουργηθεί η ακριβής διαλεκτική βάση ανάμεσα στο ΕΚ, την Επιτροπή και το Συμβούλιο για θέματα εξωτερικής δράσης στην περιοχή και δεύτερον διότι εκ των πραγμάτων η ταυτόχρονη πίεση για δύο σκοπούς, δηλαδή για τη φιλελευθεροποίηση των αγορών και τον εκδημοκρατισμό των χωρών πολλές φορές φέρνουν τον έναν ενάντια στον άλλον (Theuns, 2017). Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Αλγερίας που εξετάζεται στη συνέχεια. Οι προτάσεις, προκειμένου να ξεπεραστεί αυτό το εμπόδιο, ίσως θα ήταν να συνδεθεί η χρηματοδότηση μόνο με ζητήματα εκδημοκρατισμού (όχι και φιλελευθεροποίησης των αγορών) ώστε να είναι πιο σαφές το πλαίσιο και να ξεπεραστεί το δίλλημα σταθερότητας – εκδημοκρατισμού⁵ (Jünemann, 2004). Μια δεύτερη σκέψη (εξαιρετικά δύσκολο να εφαρμοστεί την τρέχουσα όμως περίοδο) είναι να δοθεί ευρωπαϊκή προοπτική στα κράτη της περιοχής. Το σίγουρο είναι ότι με τη διττή και αντικρουόμενη σημερινή στρατηγική της, η ΕΕ κινδυνεύει να παραμείνει σε δύναμη συντήρησης του status quo παρά σε ηγεμόνα μετάλλαξης της Μεσογείου (δίλημμα Kindleberger) (Börzel & Lebanidze, 2017).

Προς ενίσχυση της υπόθεσης για αλλαγή ή έστω προσαρμογή της ευρωπαϊκής πολιτικής στην περιοχή είναι η αδυναμία εφαρμογής της δημοκρατικής αιρεσιμότητας μετά την Αραβική Άνοιξη (Hüllen, 2015). Στην ουσία, εκτός από την Τυνησία, όπου η ΕΕ εφάρμοσε τη θετική αιρεσιμότητα (διπλασιασμός οικονομικής ενίσχυσης) δεν απαντάται πουθενά ανάλογη πολιτική ακριβώς λόγω του αντιφατικού χαρακτήρα που περιγράφεται παραπάνω. Για παράδειγμα, στην Αίγυπτο, η εκδίωξη του Μόρσι από τα στρατεύματα ενεργοποίησε αρχικά τα ευρωπαϊκά ανταντακλαστικά για την άσκηση κριτικής στη χώρα, σε βαθμό που να απειλείται η χρηματοδοτική βοήθεια της μέσω του

⁵ Από τη στιγμή που τα περισσότερα κράτη της περιοχής έχουν αυταρχικά ή ημί-αυταρχικά καθεστάτα η ευρωπαϊκή πίεση για εκδημοκρατισμό εκ των πραγμάτων βραχυπρόθεσμα θα φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα υπονομεύοντας τον δεύτερο στόχο της ΕΕ που είναι η σταθερότητα.

ENI, όμως, γρήγορα οι φωνές σταμάτησαν διότι η ΕΕ φοβήθηκε τη ζημιά που θα προκληθεί στον διμερή διάλογο στα πλαίσια της ΕΠΓ (Pawlak & O'Donnell, 2013). Αντίστοιχα, σε Ιορδανία, Αλγερία και Μαρόκο, η ΕΕ περιορίζεται στο να παραμένει ικανοποιημένη εφόσον το καθεστώς ανά χώρα ελέγχει τις εξεγέρσεις παρά για το αν προωθεί δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις.

Μελέτη περίπτωσης: Αλγερία

Με πληθυσμό 36,5 εκ. και Πρόεδρο τον Abdelaziz Bouteflika ο οποίος κυβερνάει με σχετικά αυταρχικό τρόπο από το 1999, η χώρα περιήλθε σε περιδίνηση τον Ιανουάριο του 2011. Κύριοι λόγοι της «εισαγωγής» της Αραβικής Άνοιξης ήταν οι αυξημένες τιμές των τροφίμων και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Ο Bouteflika προχώρησε σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις (μεταξύ των οποίων μειώσεις στις τιμές βασικών τροφίμων και ανάκληση της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης που ίσχυε από το 1992) αποκαθιστώντας την ασφάλεια στη χώρα. Παρόλαυτα είναι διαρκώς αυξανόμενα τα τρομοκρατικά χτυπήματα από ακραίους ισλαμιστές ενώ στη χώρα δραστηριοποιούνται και παρακλάδια της Al-Qaeda.

Η ΕΕ στέκεται στο πλευρό του Προέδρου διότι διασφαλίζει τη σταθερότητα στην περιοχή καθώς και τη συνεργασία σε ζητήματα καταπολέμησης της τρομοκρατίας και ελέγχου της παράνομης μετανάστευσης. Φαίνεται δηλαδή – αντιφατικά με τις διακηρύξεις της - να μειώνει τον πήχη σε ζητήματα εκδημοκρατισμού και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προκειμένου να διασφαλίσει τη σταθερότητα και την ασφάλεια της χώρας. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι 4 πυλώνες της ΕΠΓ όπως περιεγράφηκαν δεν εμφανίζονται να έχουν την ίδια βαρύτητα. Η αξιοπιστία της Ένωσης δε, πλήττεται έτι περαιτέρω όταν περιβάλλει με εμπιστοσύνη τον ίδιο ηγέτη που το 2011 τον καλούσε να απομακρυνθεί με τον πλέον επίσημο τρόπο (βλ. παραπάνω ομιλία C. Ashton).

Η νομική βάση των εμπορικών σχέσεων της ΕΕ με την Αλγερία εδράζεται στη μεταξύ τους Συμφωνία Σύνδεσης (Συμβούλιο, 2005). Από το 2013 η χώρα συμμετέχει στην ΕΠΓ ως συνδιαμορφωτής του προγράμματός της (βλ. παραπάνω). Μέσω του χρηματοδοτικού προγραμματισμού του ENI, η Αλγερία λαμβάνει κονδύλια για προγράμματα συνεργασίας με την ΕΕ που αποσκοπούν στην ισχυροποίηση της

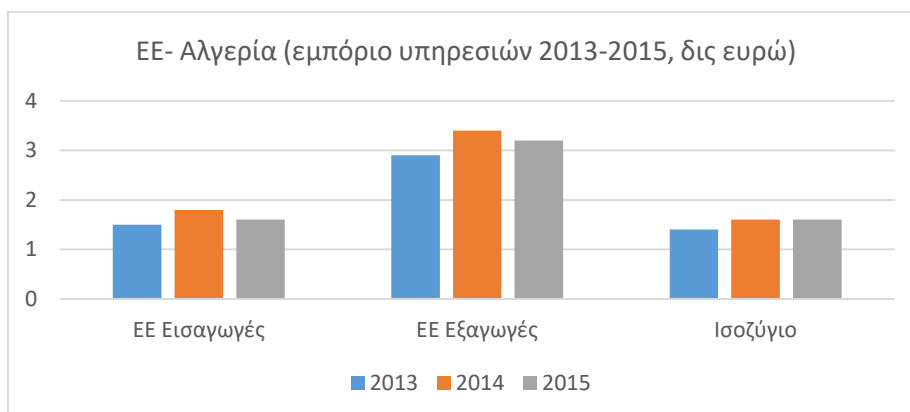
οικονομίας της (συγκριτικά λιγότερα από άλλες χώρες της περιοχής) ενώ από το 1993 αδιαλείπτως λαμβάνει και ανθρωπιστική βοήθεια.

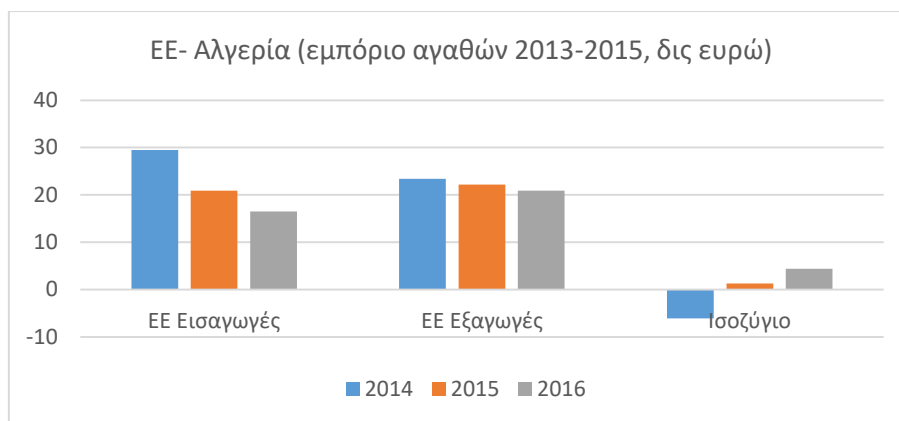
Οι εμπορικές σχέσεις από το 2014 διέπονται από την FTA και επομένως έπαψε να ισχύει το Γενικό Σύστημα Προτιμήσεων που είχε δηλώσει η ΕΕ στον ΠΟΕ (σημειώνεται ότι η Αλγερία δεν είναι πλήρες μέλος του ΠΟΕ).

Η πλέον σημαντική εμπορική σημασία του εταίρου για την ΕΕ είναι η προμήθεια τεράστιων ποσοτήτων αερίου και ενεργειακών προϊόντων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2015, το 99,7% των εξαγωγών της χώρας προς την ΕΕ ήταν αέριο και παράγωγα ενεργειακά προϊόντα αξίας περίπου 20,5 δις δολαρίων (τρίτος μεγαλύτερος προμηθευτής ενέργειας της ΕΕ). Αντίθετα το 85,5% των προϊόντων που η ΕΕ εξάγει στη χώρα είναι βιομηχανικά προϊόντα και το υπόλοιπο ποσοστό αγροτικά προϊόντα (EU External Action, 2017).

Παρατηρείται δηλαδή μια πλήρης εξάρτηση των εξαγωγών της Αλγερίας από τον τομέα των υδρογονανθράκων (μονοκαλλιέργεια), την ώρα που η ΕΕ παρουσιάζει μια ευρεία γκάμα προϊόντων που εξάγει στη χώρα. Η εξάρτηση αυτή, εκ των πραγμάτων καθιστά την οικονομία της Αλγερίας ιδιαίτερα ευάλωτη τόσο στην παγκόσμια διακύμανση των τιμών των υδρογονανθράκων όσο και στη ζήτηση από την ΕΕ. Δεν είναι τυχαίο ότι οι εξεγέρσεις του 2011 συνέπεσαν χρονικά με τη μείωση της ζήτησης ενεργειακών προϊόντων από την ΕΕ λόγω της οικονομικής ύφεσης σε κράτη μέλη της. Σημειώνεται επίσης ότι και κατά την τελευταία διετία η παγκόσμια πτώση της τιμής των υδρογονανθράκων έχει πλήξει σημαντικότερα την οικονομία της Αλγερίας και είναι ενδεικτική η μείωση των εμπορικών συναλλαγών της χώρας με την ΕΕ κατά 13,3%. (βλ. συγκεντρωτικό συνοπτικό πίνακα εμπορικών σχέσεων - Πίνακα 3).

Πίνακας 3: Συγκεντρωτικός Συνοπτικός Πίνακας Εμπορικών Σχέσεων ΕΕ – Αλγερίας (2013-2015), δις ευρώ

ΕΕ - Αλγερία (ΑΞΕ (2015), δις ευρώ)			
Έτος	Εισερχόμενες ΑΞΕ	Εξερχόμενες ΑΞΕ	Ισοζύγιο
2015	2.1	16.5	14.3

Πηγή: *EU Trade*

Οι παραπάνω πίνακες δίνουν μια πρώτη εικόνα των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων μεταξύ ΕΕ – Αλγερίας. Η μελέτη ακόμη πιο λεπτομερών εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δύο εταίρων επιβεβαιώνει την πρώτη εικόνα ότι οι σχέσεις αυτές, πιθανόν δεν έχουν ωφελήσει την Αλγερία στον βαθμό που εικάζεται.

Από την εφαρμογή της Συμφωνίας για δημιουργία ΖΕΣ, η ΕΕ αποδέχτηκε τον μηδενισμό των δασμών για την πλειοψηφία των Αλγερινών προϊόντων. Αντίθετα, η Αλγερία είχε το δικαίωμα για μια μεταβατική περίοδο να διατηρήσει ορισμένους δασμούς προκειμένου να προστατέψει λίγες εθνικά σημαντικές βιομηχανίες. Ενώ αυτό αφετηριακά φαντάζει ως ιδιαίτερα ευνοϊκό για την οικονομία της Αλγερίας, στην πράξη κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Πρώτον, η ΕΕ προσφέρει πλέον τέτοιου είδους προνομιακές εμπορικές μεταχειρίσεις σε δεκάδες χώρες και μάλιστα είναι ένα από τα πρώτα πράγματα που πράττει όταν ξεκινάει μια εμπορική σχέση με Τρίτη χώρα. Δεύτερον, ορισμένες χώρες έχουν διαπραγματευτεί και επιτύχει ελεύθερη πρόσβαση σε ακόμη μεγαλύτερη γκάμα αγαθών από ότι θα μπορούσε η Αλγερία καθώς η τελευταία δεν συγκαταλέγεται στις «ευάλωτες» χώρες (Council 303L, 2012) και επομένως, δεν δύναται να ωφεληθεί του GSP+. Τρίτον, η ελεύθερη πρόσβαση στην εσωτερική αγορά δεν μπορεί να μεταβάλλει από μόνη της τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα (από άποψη ποιότητας, τιμής και standards) των προϊόντων της Αλγερίας ούτε μπορεί να μεταβάλλει τις ευρωπαϊκές καταναλωτικές συνήθειες (Caruso & Geneve, 2015). Ειδικά αυτός ο παράγοντας αντικατοπτρίζεται στον Πίνακα 3 που αφορά την πρόοδο των εισαγωγών στην ΕΕ προϊόντων και υπηρεσιών από την Αλγερία. Εμπειρικές μελέτες (Haddoud, Salmon, Jones, & Newbery, 2015) ενισχύουν το επιχείρημα ότι οι FTAs δεν επαρκούν για να

«πλημμυρίσει» η ευρωπαϊκή αγορά με Αλγερινά προϊόντα, αντίθετα μάλιστα δεν παρατηρείται καμία αξιοπρόσεκτη μεταβολή σε κανέναν τομέα (εκτός εκείνου των υδρογονανθράκων που έτσι κι αλλιώς αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση).

Την ίδια στιγμή, η Αλγερία δεν απολαμβάνει ελεύθερη πρόσβαση στην εσωτερική αγορά για τα κλωστοϋφαντουργικά της προϊόντα παρά το γεγονός ότι είναι κορυφαίος παραγωγικός τομέας της χώρας, με αποτέλεσμα οι σημερινές εξαγωγές του τομέα προς την ΕΕ να είναι μηδενικές. Σημειώνεται ότι υπάρχουν χιλιάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις στη χώρα που δραστηριοποιούνται στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας την ώρα που κατά τρόπο ειρωνικό, βασικός πυλώνας της ΕΠΓ είναι η ενίσχυση των SMEs.

Από την άλλη πλευρά, η υποχρέωση της Αλγερίας να μειώσει με τη σειρά της τους δασμούς για τα ευρωπαϊκά προϊόντα επέφερε μια σημαντική αύξηση των εισαγωγών από την ΕΕ επηρεάζοντας αρνητικά την κατανάλωση τοπικών αγαθών και περιορίζοντας τα έσοδα του κράτους από τους δασμούς. Στον Πίνακα 3 άλλωστε φαίνεται ότι οι εξαγωγές της ΕΕ στην Αλγερία επηρεάστηκαν λίγο από την αρνητική οικονομική συγκυρία στη χώρα με αποτέλεσμα το εμπορικό ισοζύγιο από το 2015 να είναι ελλειμματικό. Αυτό αποτέλεσε και τον λόγο όπου το 2012 δόθηκε στην κυβέρνηση της Αλγερίας περισσότερο χρονικό διάστημα για την πλήρη κατάργηση των δασμών σε ορισμένα προϊόντα (πλέον νέος ορίζοντας το 2020).

Συμπερασματικά, η εμπορική σχέση ΕΕ – Αλγερίας γέρνει υπέρ της πρώτης ενώ η χαλαρή προσέγγιση σε θέματα εκδημοκρατισμού βλάπτει περεταίρω τη δημοφιλία της Ένωσης. Με δύο λόγια η FTA δεν φαίνεται να αποφέρει τα αποτελέσματα της ευημερίας και της κοινωνικής σταθερότητας στην περιοχή (Thatcher, Schmidt, & Mark, 2013). Παρόλαυτα, η ενίσχυση των επενδύσεων στον τομέα των Αλγερινών υδρογονανθράκων από πλευράς ΕΕ μαζί με την κινητοποίηση των χρηματοδοτικών της εργαλείων προκειμένου να διαφοροποιηθεί η παραγωγή της χώρας (Watnabe, 2017) ενισχύοντας και άλλους τομείς, ίσως συμβάλλουν θετικά στη σταθεροποίηση και την ασφάλεια της Αλγερίας. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η ΕΕ δεν μπορεί να συνεχίζει με μια επιλεκτική λογική στις σχέσεις της με την Αλγερία, δηλαδή να προσφέρει αφειδώς χρηματοδοτική βοήθεια σε προγράμματα που έχουν να κάνουν με ζητήματα ασφάλειας, καταπολέμησης της τρομοκρατίας και την ίδια στιγμή να είναι απρόθυμη να συμβάλλει στην ενίσχυση καίριων οικονομικών τομέων (διατηρώντας δασμούς) που θα καθιστούσαν πιο ανταγωνιστικό το παραγωγικό μοντέλο της χώρας.

Κεφάλαιο 4

Ο παράγοντας της ενεργειακής ασφάλειας της ΕΕ ως διαμορφωτής της ευρωπαϊκής οικονομικής διπλωματίας στην Μεσόγειο

Αποτελεί παράλειψη να εξεταστεί και να εξηγηθεί το σημερινό πλαίσιο της ΕΠΓ και κατ' επέκταση της συνεργασίας ΕΕ – νότιων εταίρων, χωρίς να γίνουν ορισμένες – έστω βασικές – παραδοχές στη νέα πραγματικότητα που δημιουργεί η ανακάλυψη νέων κοιτασμάτων – πέρα των γνωστών – υδρογονανθράκων στην περιοχή αλλά και η εκμετάλλευση των υπαρχόντων, όπως και η διαδρομή τους για τον εφοδιασμό της ΕΕ. Άλλωστε, η διπλωματία της ενέργειας (ο όρος είναι αρκετά πρόσφατος και εμφανίζεται μόλις το 2015 σε επίσημο επίπεδο στην ΕΕ) ως πεδίο της οικονομικής διπλωματίας, στοχεύει και αυτή είτε στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής με οικονομικά μέσα (ευρεία έννοια) ή στη χρησιμοποίηση διπλωματικών μέσων για την επίτευξη οικονομικών στόχων. Υπενθυμίζεται ότι η ΕΕ εισάγει σήμερα το 66% του αερίου που καταναλώνει και το 90% του πετρελαίου (κόστος άνω του 1 δις ευρώ ημερησίως).

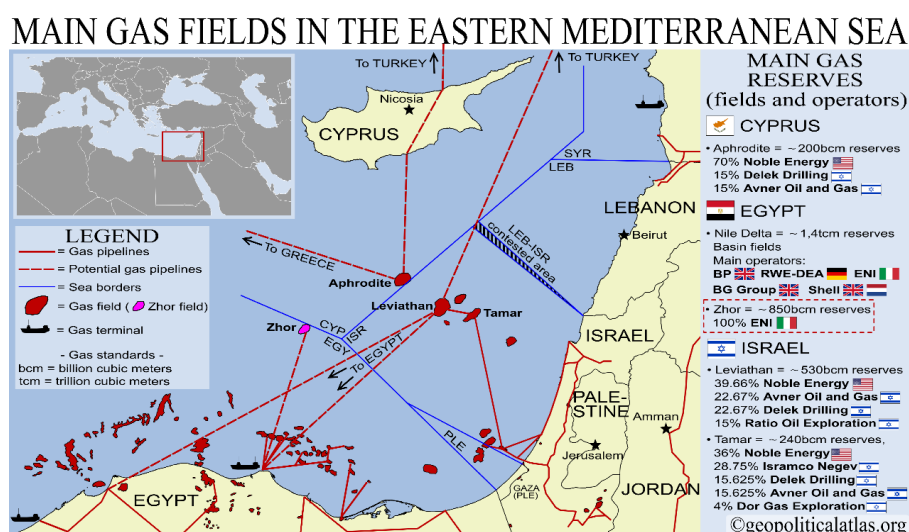
Η περιοχή της Β. Αφρικής και της Μ. Ανατολής βρίθουν από κρίσεις που επηρεάζουν την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ ενώ σήμερα υπάρχει αυξημένη έλλειψη ασφάλειας υποδομών παραγωγής και διαμετακόμισης στην περιοχή των νοτίων εταίρων εξαιτίας των συρράξεων ή / και των συνεπειών της Αραβικής Άνοιξης (Σουέζ, Trans-Arab Pipeline, Ras Lanuf, Al-Manas). Παράλληλα, σύγχρονες προκλήσεις για την ασφάλεια της ΕΕ προέρχονται από την αδυναμία παράκαμψης των Στενών του Ορμούζ, την αυξανόμενη εξάρτηση της ΕΕ από την Ρωσία και την αδυναμία δημιουργίας ενός αξιόπιστου εναλλακτικού διαδρόμου για τον ομαλό ανεφοδιασμό της ΕΕ.

Η ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ (η οποία αναλύεται σε ασφάλεια υποδομών και προμηθειών και με τη σειρά της σε προσπελασιμότητα, τιμή αγοράς και ασφάλεια) είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γενική προσπάθεια της ΕΕ προκειμένου να προωθήσει καταρχήν, τη σταθερότητα της περιοχής από όπου είτε παράγονται είτε διέρχονται οι ενεργειακοί πόροι. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, διαφαίνονται και εδώ «εκπτώσεις» στην προσπάθεια εκδημοκρατισμού της περιοχής (βλ. Αίγυπτος και Αλγερία). Συγκεκριμένα, η ΕΕ μαζί με τη φιλελευθεροποίηση των αγορών διαφαίνεται να προωθεί και τη φιλελευθεροποίηση της αγοράς ενέργειας στην περιοχή της Μεσογείου χρησιμοποιώντας τον ENI προς αυτή την κατεύθυνση και προωθώντας το τρίτο ενεργειακό πακέτο (Eikeland, 2011). Αυτή η πολιτική της ΕΕ υποθέτει ότι το «χτίσιμο»

μιας διαπεριφερειακής ενεργειακής αλληλεξάρτησης συμβάλλει στη σταθερότητα της περιοχής και για αυτό τον λόγο, επιχειρείται μια ολοκληρωμένη ενεργειακή συνεργασία (Council, 2007) που εμπλέκει και την ηλεκτρική ενέργεια, τους δακτύλους αερίου (gas rings) καθώς και την ενέργεια που προέρχεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Ευρεία Ευρωμεσογειακή Αγορά Πράσινης Ενέργειας). Βεβαίως, η Αραβική Άνοιξη έχει σε μεγάλο βαθμό επιβραδύνει την προώθηση αυτής της πολιτικής η οποία παραμένει ένα πολύ μακρινό σχέδιο. Άλλωστε, η λογική προσέγγισης της ΕΕ «μία λύση για όλους» στο ζήτημα της ενέργειας αποδεικνύεται εξόχως αναποτελεσματική δεδομένου των διαφορετικών προκλήσεων και προβλημάτων που κάθε χώρα της περιοχής αντιμετωπίζει (Tagliapietra & Zachmann, 2016). Η κατάσταση περιπλέκεται ακόμη περισσότερο στην πράξη αφού η ενέργεια ανήκει στη συντρέχουσα αρμοδιότητα και τα κράτη μέλη διατηρούν το δικαίωμα να καθορίσουν τους όρους εκμετάλλευσης των ενεργειακών τους πόρων, την επιλογή προμηθευτών και τη διάρθρωση του energy mix.

Σημειώνεται ότι από τις χώρες της περιοχής, τη μεγαλύτερη στρατηγική σημασία έχει αποκτήσει η Αίγυπτος καθώς, α) «διένοιξε» περαιτέρω τη διώρυγα του Σουέζ, β) ανακαλύφθηκαν πολύ σημαντικά κοιτάσματα αερίου στην ΑΟΖ της (το σημαντικότερο είναι ο «Ζορ»), γ) διαθέτει τρεις τερματικούς σταθμούς υδροποίησης αερίου που ίσως να μπορούν να εξυπηρετήσουν και άλλα κοιτάσματα π.χ. «Αφροδίτη» (Κύπρος) και «Λεβιάθαν» (Ισραήλ) (βλ. εικόνα 1).

Εικόνα 1: Κύριες οδοί διέλευσης αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο

Πηγή: geopoliticalatlas.org (1/112015) / Ημ. Πρόσβασης: 3/10/2017

Το παραπάνω τρίδυμο (Αίγυπτος – Ισραήλ – Κύπρος) αποτελεί το επονομαζόμενο Ανατολικό Πεδίο και θα ήταν πιο εύστοχο (σε μια πιο επισταμένη μελέτη) να μην εξετάζεται ξεχωριστά από το Βαλκανικό Πεδίο και το Πεδίο του Αιγαίου

καθώς το σύνολο αυτών διαμορφώνει το ενεργειακό παζλ στην περιοχή. Το Ανατολικό Πεδίο αποτελεί μια από τις εναλλακτικές επιλογές της ΕΕ για την αποφυγή της μεγάλης εξάρτησης της από το ρωσικό αέριο. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕ χρηματοδοτεί projects ενίσχυσης της παραγωγής σε Αίγυπτο και Αλγερία (π.χ. 60 εκ. ευρώ το 2011 στην Αίγυπτο). Η αχίλλειος πτέρνα όμως της ευρωπαϊκής πολιτικής είναι το γεγονός ότι στηρίζεται σε μια αποκλειστικά προσανατολισμένη στην απελευθέρωση της αγοράς προσέγγιση (όχι μόνο στην Αίγυπτο αλλά και στην Αλγερία και στην Ιορδανία όπου προωθούνται ΑΠΕ), αδιαφορώντας εν πολλοίς ποιος παράγει ή διανέμει τους πόρους ή πως τα έσοδα από αυτούς διοχετεύονται στην κοινωνία. Εν ολίγοις, περιορίζει την προσοχή της μονάχα στο να το κάνει – όποιος κι αν είναι αυτός - αξιόπιστα, σταθερά και χωρίς να υπονομεύει την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ (Surrallés, 2017).

Η παραπάνω προσέγγιση γίνεται ακόμη χειρότερη καθώς η απουσία πραγματικού ελέγχου της διαχείρισης των υδρογονανθράκων έχουν ως αποτέλεσμα σε ορισμένες περιπτώσεις (Αίγυπτος και Ιορδανία) να μετακυλήσει το κόστος παραγωγής στην τοπική οικονομία (περιβαλλοντικές επιπτώσεις) (Verdeil, 2011). Αποτέλεσμα, η αξιοπιστία της ΕΕ φθίνει στην κοινωνία της χώρας, η κοινωνική αγανάκτηση εντείνεται και τελικά υπονομεύεται αυτός καθ' αυτός ο στόχος της ΕΕ που είναι η διασφάλιση της σταθερότητας στην περιοχή. Άλλωστε κάποιες χώρες της περιοχής όπως η Αίγυπτος και η Αλγερία (η Λιβύη σε συνθήκες ομαλότητας) παρουσιάζουν σοβαρή οικονομική εξάρτηση από τις εξαγωγές τους στον τομέα της ενέργειας με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στη μεταβλητότητα τιμών σε ενδεχόμενο ενεργειακό σοκ (Bastianin, Galeotti, & Manera, 2017).

Οι πολιτικές διόρθωσης των παραπάνω αστοχιών μπορούν να συμπεριλάβουν τη διμερή προσέγγιση και σε ζητήματα ενέργειας όπως γίνεται στο σύνολο των άλλων πολιτικών της ΕΠΓ (Prontera, 2017). Αυτό διότι οι ανάγκες των χωρών της περιοχής όσον αφορά την ενεργειακή ασφάλειά τους, την ευαισθησία τους σε εξωτερικά σοκ αλλά και τις περιβαλλοντικές απειλές διαφέρουν σε ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό μεταξύ τους. Το Ισραήλ, ως ανεπτυγμένο κράτος για παράδειγμα δεν μπορεί να συγκριθεί σε θέματα εξάρτησης ή περιβαλλοντικών ζητημάτων με την Αλγερία και την Αίγυπτο. Αντίστοιχα, χώρες όπως η Ιορδανία, η Τυνησία, ο Λίβανός και το Μαρόκο δεν έχουν εκτεταμένη εξαγωγική εξάρτηση από τον τομέα της ενέργειας και είναι εισαγωγείς υδρογονανθράκων. Οι πολιτικές αυτές θα μπορούσαν να υλοποιούνται με αμοιβαία χρηματοδοτικά προγράμματα που θα υποστηρίζονται από την EBRD έχοντας τον χαρακτήρα των γνωστών στην Ελλάδα ως ΣΔΙΤ.

Κεφάλαιο 5

Οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της Ελλάδας και η ελληνική οικονομική διπλωματία στην Μεσόγειο

Η παρατεταμένη οικονομική κρίση στη χώρα και οι δημοσιονομικοί περιορισμοί έχουν επηρεάσει αρνητικά την ελληνική άσκηση οικονομικής διπλωματίας στην περιοχή όπου εκφραζόταν συνήθως από πολιτικές «ανθρωπιστικής βοήθειας» ή προγράμματα ανασυγκρότησης. Παράλληλα, σε θεσμικό επίπεδο, η ένταση των σχέσεων της Ελλάδας με τους εταίρους της, εξαιτίας της κρίσης, οδήγησε σε απόκλιση αντί σύγκλιση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας και επομένως και της οικονομικής διπλωματίας σε σχέση με την υπόλοιπη ΕΕ (Tsardanidis, 2015). Η αίσθηση «επιβολής» των μέτρων λιτότητας, σε συνδυασμό με το αίσθημα των Ελλήνων ότι η ΕΕ δεν μπορεί να παρέχει ασφάλεια, αποτέλεσαν βασικές αιτίες της παραπάνω εξέλιξης. Σε αυτά θα πρέπει πάντα να συνυπολογίζεται η μέχρι σήμερα αδυναμία «ενοποίησης» της πανσπερμίας δημοσίων και ιδιωτικών φορέων, ΜΚΟ και τρίτων φορέων εξωστρέφειας που οδηγούν σε μια ελλιπή, από άποψη στοχοθεσίας, οικονομική διπλωματία ενώ δημιουργεί κωλύματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Τσαρδανίδης Χ. , 2016).

Παρόλαυτα, η Ελλάδα και σήμερα διαθέτει μια καλή εργαλειοθήκη πολιτικής και οικονομικής παρουσίας στην περιοχή της Μεσογείου. Καταρχήν, οι παραδοσιακοί δεσμοί της χώρας με εταίρους της περιοχής (π.χ. Αίγυπτος) παραμένουν ισχυροί (η πρόσφατη κρίση διπλωματικών σχέσεων του Κατάρ με τον Αραβικό Κόσμο και η ανάθεση της Αιγυπτιακής διπλωματικής εκπροσώπησης στην Ελλάδα το επιβεβαιώνουν). Η Ελλάδα εξάλλου δεν υπήρξε ουδέποτε αποικιακή δύναμη, αντίθετα, η πρόσφατη ιστορία της χαρακτηρίζεται από τους δραστήριους Έλληνες εμπόρους και ναυτικούς οι οποίοι συνέβαλαν στην οικονομική και πολιτική ενίσχυση των δεσμών της χώρας με τους νότιους εταίρους. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ετήσιες εκθέσεις των γραφείων ΟΕΥ του ΥΠΕΞ στην περιοχή γίνεται σταθερή μνεία στην καλή εικόνα της χώρας μας στον αραβικό κόσμο.

Αυτοί οι δεσμοί, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα ενταγμένη στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, επιτρέπουν στο ελληνικό κράτος, στο πλαίσιο της οικονομικής διπλωματίας, να ενεργεί εκτός από το διαπεριφερειακό επίπεδο ΕΕ – Μεσογείου και σε διμερές ή τριμερές επίπεδο, όπως σήμερα κάνει στον ενεργειακό και πολιτικό τομέα (Ελλάδα – Κύπρος - Ισραήλ και Ελλάδα – Κύπρος – Αίγυπτος).

Ειδικά, όσον αφορά το τριμερές επίπεδο, φαίνεται αυτό να εμπίπτει στα χαρακτηριστικά του περιφερισμού προωθώντας τη δική της, οικονομική και όχι μόνο, ατζέντα στην περιοχή. Από την άλλη πλευρά, σε διεθνές επίπεδο δύναται να διακηρύσσει ότι αποτελεί δύναμη σταθερότητας σε ένα νοητό ημισέληνο αστάθειας (Ουκρανία – Συρία - Αίγυπτος – Λιβύη).

Ως μέσο, η οικονομική διπλωματία αποσκοπεί στην αύξηση των εξαγωγών της χώρας, στην προσέλκυση ΑΞΕ και στην ενίσχυση της θέσης της σε όλους τους πολυμερείς και περιφερειακούς οργανισμούς. Μία σύντομη ματιά στις σύγχρονες εμπορικές σχέσεις της χώρας στην Μεσόγειο αποκαλύπτει ότι η Ελλάδα έχει σημαντικότερο εμπορικό ενδιαφέρον, με έναν όγκο εμπορικών συναλλαγών γύρω στα 4 δις ευρώ ετησίως και έχοντας σταθερά από το 2013 έως το 2016 πλεόνασμα στο συνολικό εμπορικό ισοζύγιο με τους νότιους εταίρους της. Μάλιστα το 2016, οι εξαγωγές στη λεκάνη της Μεσογείου ήταν υπερδιπλάσιες των εισαγωγών. Σημειώνεται ότι οι εξαγωγές στις χώρες ενδιαφέροντος αντιπροσωπεύουν λίγο παραπάνω από το 10% των συνολικών εξαγωγών της χώρας. Από τους Πίνακες 1 και 2 διαφαίνεται ότι οι πλέον σημαντικοί εμπορικοί εταίροι στην περιοχή όσον αφορά τις ελληνικές εξαγωγές είναι ο Λίβανος, η Αίγυπτος, το Ισραήλ και η Λιβύη. Η χώρα κατά βάση εξάγει πετρελαιοειδή και βιομηχανικά προϊόντα. Αντίθετα, σχεδόν το σύνολο των εισαγωγών της από Αλγερία, Αίγυπτο και Λιβύη αφορούν τα καύσιμα.

Πίνακας 4

Αξία Εισαγωγών αγαθών από τις χώρες της Μεσογείου (σε εκ. ευρώ)				
	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	578,443,555 €	843,633,466 €	657,343,311 €	577,017,152 €
Αλγερία	347,506,521 €	199,174,645 €	132,280,242 €	140,385,861 €
Ιορδανία	11,037,052 €	3,422,727 €	5,045,701 €	4,801,462 €
Ισραήλ	207,781,599 €	380,662,623 €	444,885,193 €	301,317,711 €
Λίβανος	25,126,873 €	22,373,988 €	34,097,127 €	23,723,719 €
Λιβύη	1,153,999,577 €	679,596,454 €	265,294,248 €	133,918,233 €
Μαρόκο	17,910,076 €	18,382,409 €	25,379,997 €	25,469,159 €
Συρία	8,960,891 €	10,472,440 €	8,390,112 €	1,863,548 €
Τυνησία	11,154,289 €	20,883,791 €	20,616,890 €	18,271,239 €
ΣΥΝΟΛΟ	2,361,920,433 €	2,178,602,543 €	1,593,332,821 €	1,226,768,084 €

Πηγή: Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης / Γενική Διεύθυνση Διεθνούς Οικονομικής και Εμπορικής Πολιτικής (ΔΟΕΠ) / Επεξεργασία από τον σπουδαστή

Πίνακας 5

Αξία Εξαγωγών αγαθών προς τις χώρες της Μεσογείου (σε εκ. ευρώ)				
	2013	2014	2015	2016
Αίγυπτος	548,713,020 €	753,124,924 €	1,042,889,935 €	749,153,268 €
Αλγερία	352,319,012 €	281,092,734 €	195,671,561 €	197,001,726 €
Ιορδανία	48,496,594 €	47,443,451 €	36,333,122 €	36,030,793 €
Ισραήλ	394,921,233 €	201,723,387 €	234,575,420 €	267,343,418 €
Λίβανος	496,072,455 €	608,111,469 €	766,980,097 €	1,050,395,985 €
Λιβύη	744,891,232 €	222,037,560 €	149,230,686 €	331,642,365 €
Μαρόκο	188,350,967 €	54,713,265 €	33,376,888 €	63,770,332 €
Συρία	9,213,499 €	7,610,805 €	7,571,734 €	9,998,423 €
Τυνησία	78,290,168 €	271,803,596 €	157,153,639 €	102,253,490 €
ΣΥΝΟΛΟ	2,861,268,180 €	2,447,661,191 €	2,623,783,082 €	2,807,589,800 €

Πηγή: Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης / Γενική Διεύθυνση Διεθνούς Οικονομικής και Εμπορικής Πολιτικής (ΔΟΕΠ) / Επεξεργασία από τον σπουδαστή

Οι ΑΞΕ από την άλλη πλευρά είναι ιδιαίτερα μικρές από και προς την Ελλάδα. Τα στοιχεία της ΤτΕ προσφέρουν δεδομένα μόνο για το Ισραήλ. Παρόλαυτα, δείχνουν μηδενικές ΑΞΕ Ελλήνων στο Ισραήλ και 33 εκ. Ισραηλινών στη χώρα μας (2015).

Είναι σαφές πως τα νέα ενεργειακά δεδομένα που δημιουργούνται στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου αναβαθμίζουν τη γεωστρατηγική θέση της Ελλάδας. Η χώρα μπορεί να διαδραματίσει ρόλο είτε διακομιστή (Βαλκανικό Πεδίο και πεδίο ΝΑ Μεσογείου π.χ. με TAP και East Med pipeline αντίστοιχα) ή/και παραγωγού τόσο στο πεδίο του Αιγαίου όσο και του Ιονίου και του Λιβυκού με το ζήτημα καθορισμού της ΑΟΖ με την Τουρκία να αποτελεί για την πρώτη περίπτωση το μεγαλύτερο εμπόδιο. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί και η πρόθεση της Ελλάδας να αναπτύξει έναν δεύτερο πλωτό τερματικό σταθμό υγροποίησης αερίου στην Αλεξανδρούπολη (ο πρώτος λειτουργεί στην περιοχή της Ρεβυθούσας).

Σε κάθε περίπτωση, οι εξελίξεις αυτές ευνοούν την ανάπτυξη μιας πιο δυναμικής συνεργασίας της Ελλάδας με τις χώρες της περιοχής. Η τριμερής καταρχήν προσέγγιση φαίνεται να είναι μια ορθή επιλογή για την ελληνική εξωτερική πολιτική καθώς είναι άμεση, γρήγορη και αρκετά ουσιαστική. Ωστόσο, η Ελλάδα μπορεί να επωφεληθεί διπλά από την παρούσα συγκυρία. Αφενός να αξιοποιήσει τη συνεργασία και σε άλλους τομείς πέραν της οικονομίας (στρατιωτικούς, πολιτισμικούς κτλ) καθώς και να «χτίσει» το προφίλ του αξιόπιστου συνομιλητή – διαμεσολαβητή της σχέσης των μεσογειακών χωρών με την ΕΕ. Αφετέρου, η Ελλάδα μπορεί να αναζητήσει και εμπορικές συνεργασίες πέρα από τον ενεργειακό τομέα. Δεδομένου ότι οι εξαγωγές της πατρίδας μας στην περιοχή περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά σε πετρελαιοειδή και βιομηχανικά υλικά, αποδεικνύεται πως υπάρχουν περιθώρια για την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων

και σε άλλους τομείς (π.χ. γεωργικά προϊόντα). Αυτό ωστόσο απαιτεί και μεγαλύτερη προθυμία (παρά τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες) για ένα επιθετικότερο branding των ελληνικών προϊόντων στην περιοχή, τα οποία υποσκελίζονται για την ώρα από αντίστοιχα, αλλά κατώτερα ποιοτικά ισπανικά, ιταλικά και τουρκικά (Μακρανδρέου, 2016).

Επίλογος

Η παρούσα εργασία μελέτησε τις επιπτώσεις της σύγχρονης ευρωμεσογειακής σχέσης (μετά την Αραβική Άνοιξη) στις χώρες της νότιας Μεσογείου. Μετά από μια σύντομη επισκόπηση της βαθιάς και πολύπλοκης ιστορικής διαδρομής της περιοχής επιχειρήθηκε μέσα από το βασικό θεωρητικό πλαίσιο που προσφέρει η πολιτική οικονομία για τις περιφερειακές σχέσεις να αναλυθεί η σχέση της Ευρώπης με την Μεσόγειο. Παράλληλα, αναζητήθηκαν ανάλογες εκφάνσεις και από τις θεωρίες των διεθνών σχέσεων. Στη συνέχεια εξετάστηκαν τα νέα δεδομένα, όπως αυτά διαμορφώθηκαν μετά την Αραβική Άνοιξη, με ιδιαίτερη έμφαση στις εμπορικές και οικονομικές πτυχές της σύγχρονης ευρωμεσογειακής σχέσης. Η περιπτωσιολογική μελέτη της Αλγερίας που συγκεντρώνει αρκετά στοιχεία της ετερογενούς αυτής περιοχής, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό, επέτρεψε στον αναγνώστη να αποκτήσει μια πιο εκ του σύνεγγυς ματιά στα προβλήματα της περιοχής με πρακτικό προσανατολισμό. Στο επόμενο μέρος, η εργασία εστίασε στο ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας και τον βαθμό επηρεασμού της εταιρικής στην Μεσόγειο από τον ενεργειακό παράγοντα. Τέλος, έγινε μια σύντομη επισκόπηση της ελληνικής οικονομικής διπλωματίας και εξετάστηκαν οι προκλήσεις και οι δυνατότητες που έχει η χώρα στην περιοχή.

Η μελέτη των παραπάνω ζητημάτων οδήγησε σε ορισμένα βασικά συμπεράσματα. Πρώτον, η Αραβική Άνοιξη, παρά τα αργοπορημένα αντανάκλαστικά της Ένωσης λόγω της βαθιά θεσμικής, πολύπλοκης, χρονοβόρας και χωρίς εκπλήξεις πολιτικής της, ώθησε την ΕΕ στην προτίμηση της διμερούς συνεργασίας. Αν και αυτό κρίνεται ως θετική εξέλιξη, εντούτοις δεν μεταβάλλει καθόλου την ασύμμετρη και προς όφελος της ΕΕ σχέση. Στοιχεία του περιφερισμού και των θεωριών των διεθνών σχέσεων που αναλύονται στην εργασία επιβεβαιώνουν ότι η υβριδική σχέση με την Μεσόγειο συνεχίζει και σήμερα να μην επιφέρει θεαματικά αποτελέσματα για τη δεύτερη. Αυτό αποδεικνύεται και από την αναλυτική μελέτη των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων των δύο πλευρών.

Δεύτερον, η ΕΕ προωθεί στην περιοχή ταυτόχρονα δύο πολιτικές, τον εκδημοκρατισμό και τη σταθερότητα. Μάλιστα στη βάση αυτών χτίζει και το σύνολο της οικονομικής συνεργασίας, της χρηματοδότησης και της τεχνικής βοήθειας ή πάσης μορφής ενίσχυσης των νότιων εταίρων, διατηρώντας στην ουσία, τον προ Αραβικής Άνοιξης πυρήνα της ΕΠΓ που συνοψίζονταν στο μήνυμα «περισσότερα για

περισσότερα». Το πρόβλημα ωστόσο, έγκειται στο γεγονός ότι ολοένα και συχνότερα το δίδυμο «εκδημοκρατισμός – σταθερότητα» έρχεται σε σύγκρουση ιδίως όταν αυτό συνεχίζει να εκφράζεται από την πολιτική «περισσότερα για περισσότερα» και με όρους διαρκούς απελευθέρωσης των αγορών των εταίρων. Η Αίγυπτος και η Αλγερία αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα όπου μη δημοκρατικά καθεστώτα στηρίζονται πλήρως οικονομικά, εμπορικά και πολιτικά από την ΕΕ (θυσιάζεται ο εκδημοκρατισμός) προκειμένου να μην αποσταθεροποιηθούν.

Τρίτον, η ενεργειακή προσέγγιση της ΕΕ στην περιοχή αν και δεν μεταβάλλει την εκ των άνω επιβολή (π.χ. δημιουργία ενεργειακής αγοράς), ωστόσο διαφέρει στο γεγονός ότι προσπαθεί να ωθήσει (ακόμη πιο έντονα από την ΕΠΓ) τις χώρες της περιοχής να συνεργαστούν καταρχήν μεταξύ τους. Στην πράξη η προσπάθεια «περιφερισμού μέσω του διαπεριφερισμού», δηλαδή η δημιουργία μιας περιφέρειας στην Μεσόγειο μέσω της συνεργασίας με μια μεγαλύτερη και ολοκληρωμένη περιφέρεια όπως η ΕΕ, αντιμετωπίζει και αυτή το οξύμωρο σχήμα «εκδημοκρατισμός και ασφάλεια». Η αδιαφορία μάλιστα της ΕΕ για τις εξωτερικότητες που προκαλούνται από την παραγωγή ενέργειας έχει κοινωνικό αντίκτυπο σε πολλές χώρες της Μεσογείου.

Τέταρτον, παρά της εκ πρώτης όψεως προωθημένες μορφές οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας, η ΕΕ συνεχίζει να θέτει ανυπέβλητα εμπόδια σε πολλά προϊόντα της περιοχής, ορισμένα εκ των οποίων μάλιστα αποτελούν βασικά μέρη του παραγωγικού μοντέλου των οικονομιών των εξεταζόμενων χωρών και παράγονται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Τα σημάδια υποκρισίας (από τη μία να ενισχύονται χρηματοδοτικά οι SMEs μέσω της ΕΠΓ και από την άλλη να θέτονται εμπορικά εμπόδια ώστε να μην εξάγονται στην ΕΕ αυτά τα προϊόντα) εντείνει τη δυσφορία των τοπικών κοινωνιών. Άλλωστε, τα εμπορικά στοιχεία αποδεικνύουν πως η ΕΕ έχει για την ώρα ωφεληθεί περισσότερο, όσον αφορά τις εξαγωγές της, από ότι οι χώρες της Μεσογείου.

Τα παραπάνω ζητήματα θέτουν σοβαρά προβλήματα δημοφιλίας και αξιοπιστίας της ΕΕ και των πολιτικών της στις κοινωνίες της Μεσογείου. Μάλιστα, τα «εσωτερικά» προβλήματα της ΕΕ (χειρισμός οικονομικών κρίσεων, BREXIT, Καταλονία, αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ρευμάτων και άνοδος της ακροδεξιάς, αδυναμία διαμόρφωσης στιβαρής και ενιαίας εξωτερικής πολιτικής) απομακρύνουν ακόμη περισσότερο τους λαούς των χωρών της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής από την πεποίθηση πως η Ευρώπη αποτελεί εταίρο που θα συμβάλλει καθοριστικά στην ευημερία των λαών της περιοχής και θα εξασφαλίσει τη μετάβαση σε περισσότερο δημοκρατικά καθεστώτα.

Η εργασία καταλήγει να θεωρεί πως η ΕΕ θα πρέπει να εγκαταλείψει βραχυπρόθεσμα των διττό στόχο της πολιτικής της και να επιδιώξει να συνδέσει τις χρηματοδοτήσεις και τις εμπορικές και οικονομικές προτιμησιακές σχέσεις της με τις χώρες της Μεσογείου μόνο με τον παράγοντα του εκδημοκρατισμού. Αυτός, άλλωστε, θα εξαναγκάσει τα καθεστώτα της περιοχής σταδιακά να μετακινηθούν σε ένα πιο δημοκρατικό μοντέλο το οποίο μακροπρόθεσμα θα διασφαλίσει και τη σταθερότητα της περιοχής. Παράλληλα, θα πρέπει οι παραγωγικοί τομείς που ενισχύονται να συνοδεύονται από μηδενικούς δασμούς ώστε να τονωθούν οι εξαγωγές των χωρών.

Από την άλλη πλευρά, η τάση ενίσχυσης της συνεργασίας των χωρών της Μεσογείου μεταξύ τους είναι προς τη σωστή κατεύθυνση και η περαιτέρω έμφαση σε αυτό θα βελτιώσει και την εικόνα της ΕΕ. Όμως πρέπει και οι χώρες της Μεσογείου να αντιληφθούν πως η συνεργασία σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία είναι μονόδρομος για την ευημερία των πολιτών τους. Σε ένα παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον, η επιλογή μιας χώρας να διατηρήσει στο ακέραιο την οικονομική κυριαρχία, χωρίς όρους, χωρίς δεσμεύσεις (π.χ. στον ΠΟΕ), χωρίς συνεργασία σε περιφερειακά ή διαπεριφερειακά σχήματα, οδηγεί στην πράξη σε συρρίκνωση της οικονομίας της και σε φτωχοποίηση του πληθυσμού της.

Σε όλα αυτά, ο αναβαθμισμένος γεωπολιτικά ρόλος της Ελλάδας προσφέρει στη χώρα, παρά τα οικονομικά της προβλήματα, τη δυνατότητα να αναπτύξει έναν νέο ρόλο στην Μεσόγειο. Η επιλογή των τριμερών συνεργασιών στον ενεργειακό τομέα κρίνεται θετική. Η χώρα, ωστόσο, μπορεί να επωφεληθεί από αυτές και σε άλλους τομείς είτε της οικονομίας (π.χ. μεγαλύτερη διείσδυση των προϊόντων και αύξηση των εξαγωγών) είτε πέρα από αυτή (στρατιωτικούς, πολιτισμικούς κτλ). Τέλος, η Ελλάδα μπορεί να αξιοποιήσει την εντατικοποίηση των συνομιλιών της με τους νότιους εταίρους αναπτύσσοντας σταδιακά το προφίλ του αξιόπιστου συνομιλητή – διαμεσολαβητή στη σχέση των μεσογειακών χωρών με την ΕΕ.

Βιβλιογραφία

- Alagappa, M. (1995). Regionalism and conflict management. *Review of International Studies*(21), σ. 362.
- Ashton, C. (2011). Γειτονικές χώρες του Νότου, και συγκεκριμένα η Λιβύη, περιλαμβανομένων των ανθρωπιστικών πτυχών (συζήτηση). Στρασβούργο: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.
- Bastianin, A., Galeotti, M., & Manera, M. (2017). Oil supply shocks and economic growth in the Mediterranean. *Energy Policy*(110), σσ. 167-175.
- Biscop, S. (2012). Mediterranean Mayhem: lessons for European crisis management. Στο S. & Biscop, *An Arab Springboard* (σσ. 75–81). Brussels : Academia Press.
- Blockmans, S. (2015). The 2015 ENP Review: A policy in suspended animation. *CEPS Commentary*.
- Börzel, A. T., & Lebanidze, B. (2017, February). The transformative power of Europe beyond enlargement: the EU's performance in promoting democracy in its neighbourhood, *East European Politics*, 33(1), σσ. 17-35.
- Braudel, F. (1990). *Η Μεσόγειος, ο χώρος και η ιστορία*. (P. M. Έφη Αβδελά, Μεταφρ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Calleya, S. (1997). *Navigating Regional Dynamics in the Post Cold War World*. Dartmouth: Aldershot.
- Caruso, D., & Geneve, J. (2015, February). *Trade and History: The Case of EU-Algeria Relations*. Ανάκτηση από Boston University School of Law - International Law Journal: https://www.bu.edu/ilj/category/eu-algeria-trade/#_edn70
- Clark, C. (2014). *Οι υπνοβάτες - πως η Ευρώπη πήγε στον πόλεμο του 1914*. (Κ. Κουρεμένες, Μεταφρ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Cohen, E. (2016). From Arab Spring to Economic Winter – examination of the relationship between politics and economics as evident in the syrian civil war during 2011-2015. *Journal of International Studies*, 9(1), σσ. 9-26.
- Cohn, T. (2009). *Διεθνής Πολιτική Οικονομία - Θεωρία και Πράξη*. (Λ. Νίκος, Μεταφρ.) Αθήνα: Gutenberg - Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
- COM 303. (2011). Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A new response to a changing Neighbourhood. Brussels: European Commission.
- Commission, E. (2003, March 11). *Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern*. Ανάκτηση από http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf
- Council. (2007). *16709/07- Ministerial Declaration on the Euro-Mediterranean Energy Partnership*. Ανάκτηση από http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/misc/97749.pdf
- Council. (2013). C. Decision 2013/94/EU of 26 March 2012 on the conclusion of the Regional Convention on pan-Euro-Mediterranean preferential rules of origin.
- Council 303L. (2012). *Regulation (EU) No 978/2012 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 applying a scheme of generalised tariff preferences and repealing Council Regulation (EC) No 732/2008 (L303)*.

- Delcour, L. (2015). The 2015 ENP Review: Beyond Stocktaking, the Need for a Political Strategy. *College of Europe Policy Brief*, 1(15).
- EC. (2017, October). *Overview of FTA and other trade negotiations*. Ανάκτηση από [trade.ec.europa:](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf
- Eikeland, P. (2011). The third internal energy market package: New power relations among member states, EU institutions and non-state actors? *JCMS: Journal of Common*, 49(2).
- EU External Action. (2017, September 30). *Algeria and the EU*. Ανάκτηση από https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9481/algeria-and-eu_en
- Farzanegan, M., & Hassan, M. (2017). *The Impact of Economic Globalization on the Shadow Economy in Egypt*. CESifo Working Paper Series N.6424.
- Fishlow, & Haggard. (1992). *The United States and the Regionalization of the World Economy*. Paris: DEVELOPMENT CENTRE DOCUMENTS.
- Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2002). *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, η διεθνής οικονομική τάξη*. (Η. Στροϊκού, Μεταφρ.) Αθήνα: Ποιότητα / Princeton University Press.
- Groom, A., & Taylor, P. (1994). *Frameworks for International Cooperation*. London: Pinter.
- Gylfason, T., Matinez-Zarzoso, I., & Wijkman, P. (2015). Can free trade help convert the Arab Spring into permanent peace and democracy? *Defence and Peace Economics*, 26(3), σσ. 247–270.
- Haas, E. (1970). The Study of Regional Integration. *International Organization*, 24(4), σσ. 607-646.
- Haddoud, M., Salmon, K., Jones, P., & Newbery, R. (2015). *The Impact of Regional Trade Agreements on North African Countries' Foreign Trade and Economic Welfare, Evidence from Algeria and the European Union Association Agreement*. Ανάκτηση από www.regionalstudies.org/uploads/HADDOUD_RSA_FINAL_COPY.pdf
- Hänggi, H. (2003). Regionalism Through Inter-regionalism: East Asia and ASEM. Στο F. K. Liu, *Regionalism in East Asia: Paradigm Shifting?* London: Routledge Curzon.
- Hook, G., & Kearns, I. (1999). *Subregionalism and World Order*. London: Macmillan.
- Hourani, A. (1994). *Ιστορία των Αραβικών Λαών*. Αθήνα: Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη.
- Hüllen, V. (2015). *EU Democracy Promotion and the Arab Spring: International Cooperation and Authoritarianism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- IMF. (2011, October 11). *World economic and financial surveys - Regional economic outlook. Middle East and Central Asia*. Ανάκτηση από www.imf.org
- Jacquet, F. (2010). La libéralisation des échanges agricoles Euro-Med: un processus lent et asymétrique. Στο H. Regnault, *La reconnexion agricole Nord-Sud. Quels enjeux pour les pays en développement?* Montpellier: CIHEAM.
- JOINT Communication. (2015). Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels: European Commission.
- Jünemann, A. (2004). *Euro-Mediterranean Relations after September 11: International, Regional, and Domestic Dynamics*. London: Frank Cass. Ανάκτηση από <http://site.ebrary.com/lib/alltitles/docDetail.action?docID=10093984>

- Keohane, R. (1984). *After Hegemony : Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kostanyan, H. (2017). *Assessing the European Neighbourhood Policy: Perspectives from the literature*. London: Rowman and Littlefield International.
- Krugman, P. κ. (2011). *Διεθνής Οικονομική - Θεωρία και Πολιτική*. (Γ. κ. Λαντούρης, Μεταφρ.) Αθήνα: Κριτική.
- Lannon, E. (2016). *Reappraisal of the European Neighbourhood Policy*. IEMed. Mediterranean Yearbook 2016.
- Lehne, S. (2012, December 14). *The role of sanctions in EU Foreign Policy*. Ανάκτηση από Carnegie Europe: <http://carnegieeurope.eu/2012/12/14/role-of-sanctions-in-eu-foreign-policy-pub-50378>
- Margini, E., Montalbano, P., & Nenci, S. (2017, February). Are EU trade preferences really effective? An impact evaluation assessment of the Southern Mediterranean Countries. (Routledge, Επιμ.) *International Review of Applied Economics*.
- Matta, S., Appleton, S., & Bleaney, M. (2016, November 17). The Impact of the Arab Spring on the Tunisian Economy. *The World Bank Economic Review*.
- Medina, L. &. (2017). *Shadow Economies around the World: New Results for 158 Countries over 1991 - 2015*. Ανάκτηση από http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2017/JointPaper_LeandroMedina_158countries.pdf
- Michaely, M. (2004). *Trade Liberalization and Trade Preferences*. Aldeshot: Ashgate.
- Mitrany, D. (1966). *A Working Peace System*. Chicago : Quadrangle Books.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press.
- Noutcheva, G. (2014, December 12). Institutional Governance of European Neighbourhood Policy in the Wake of the Arab Spring. (Routledge, Επιμ.) *Journal of European Integration*, 13(29), σ. 10.
- Particip. (2017). *Evaluation of the European Neighbourhood Instrument : Draft Report, Volume 1 : Main Report*.
- Pawlak, J., & O'Donnell, J. (2013). Europe Shies Away from Cutting Aid for Egypt. Ανάκτηση October 1, 2017, από <http://www.reuters.com/article/us-egypt-protests-eu-idUSBRE97K0WE20130821>
- Polanyi, K. (1957). *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Prontera, A. (2017). Forms of state and European energy security: diplomacy and pipelines in Southeastern Europe. *European Security*, 26(2), σσ. 273-298.
- Schumacher, T. (2016). Back to the Future: The 'New' ENP towards the Southern Neighbourhood and the End of Ambition. *College of Europe Brief*, 1(16).
- Soete, S., & Hove, J. (2017, March). Dissecting the Trade Effects of Europe's Economic Integration Agreements. *Journal of Economic Integration*, 32(1).
- Surrallés, A. (2017). Thinking energy outside the frame? Reframing and misframing in Euro-Mediterranean energy relations. *Mediterranean Politics*, σσ. 15-16.
- Tagliapietra, S., & Zachmann, G. (2016). Energy across the Mediterranean: a call for realism. (Bruegel, Επιμ.) *Bruegel Policy Brief*(3).
- Teti, A., & Gervasio, G. (2011). The unbearable lightness of Authiritaniarism: Lessons from the Arab Upsprigs. *Mediterranean Politics*, 2(16), σσ. 321-327.
- Thatcher, A., Schmidt, & Mark. (2013). *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy*.
- Theuns, T. (2017, February). Promoting democracy through economic conditionality in the ENP: a normative critique. *Journal of European Integration*.

- Tömmel, I. (2015, March 7). The New Neighborhood Policy of the EU: An Appropriate Response to the Arab Spring? (Routledge, Επιμ.) *Democracy and Security*, 2(13).
- Tovias, A. (1977). *Tariff Preferences in Mediterranean Diplomacy*. London: Macmillan.
- Tovias, A. (2008). *The Brave New World of Cross - Regionalism*. Centre d' Etudes Prospectives et d' Informations Internationales (CEPII). CEPII.
- Tsardanidis, C. (2003). New Regionalism in South Eastern Europe: The Case of South - Eastern Cooperation Process (SEECP). Στο K. C. Petrakos, *International and Monetary Aspects of Transition in Southeastern Europe* (σσ. 308-328). Volos: SEED - University of Thessaly Press.
- Tsardanidis, C. (2015, Spring). Greek Foreign Policy: the De-Europeanisation Impact of the Economic Crisis. *Hellenic Studies/Études Helleniques*, 23(1), σσ. 59-81.
- Verdeil, E. (2011). Villes, énergie et développement durable en Jordanie: entre néolibéralisme et improbable décentralisation. Στο P. & Barthel, *Expérimenter la ville durable au sud de la méditerranée* (σσ. 291-319). La Tour-d'Aigues: Editions de l'Aube.
- Viner, J. (1950). *The Customs Union Issue*. New York: Carnegie Endowment for International Peace.
- Watnabe, L. (2017, May). Algeria: Stability against all odds? *CSS Analyses in Security Policy*(219).
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*(88), σσ. 384-396.
- WTO. (2017). *Trade Profiles 2017*. Ανάκτηση από www.wto.org: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_profiles17_e.pdf
- Xenakis, D. (2000). Order and Change in the Euro-Mediterranean System. *Mediterranean Quarterly*, 11(1), σσ. 75-90.
- Xenakis, D. (2006). The European Union's Enlargement and Euro-Mediterra. Στο S. (ed.), *Adjusting to the European Union's Enlargement*. London: Edward Edgar.
- Xenakis, D., & Chrysochoou, D. (2001). *The Emerging Euro-Mediterranean System*. Manchester: Manchester University Press.
- Αραμπατζής, Ε. (2003). *Ευρωμεσογειακές Οικονομικές Σχέσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Επιτροπή, Ε. (2017, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ). *European External Action Service*. Ανάκτηση από European Neighbourhood Policy (ENP): https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp_en
- Ιωακειμίδης, Π. (1988). *Οι Εξωτερικές Οικονομικές Σχέσεις και Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μακρاندρέου, Α. κ. (2016). *Ετήσια έκθεση του Γραφείου Ο.Ε.Υ. Καΐρου σχετικά με την αιγυπτιακή οικονομία και τις διμερείς οικονομικές και εμπορικές σχέσεις της Ελλάδος με την Αίγυπτο*. Κάιρο: Γραφείο ΟΕΥ Καΐρου. Ανάκτηση από <http://agora.mfa.gr/infofiles/%CE%95%CE%A4%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91-%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97-2016%20eg.pdf>
- Μανώλη, Π., & Μαρής, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη Διεθνή Πολιτική Οικονομία*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράματα και Βοηθήματα.
- Ξενάκης, Δ. (2009). Στη Σκιά της Βαρκελώνης: Η «Ένωση για τη Μεσόγειο» και οι προοπτικές περιφερειακής οργάνωσης. (ΣΙΔΕΡΗΣ, Επιμ.) *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, σσ. 131-155.
- Συμβούλιο. (2005). *Απόφαση του Συμβουλίου της 18ης Ιουλίου 2005 για τη σύναψη της ευρωμεσογειακής συμφωνίας συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και*

- των κρατών μελών της, αφενός, και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλγερίας, αφετέρου. Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, (L265).*
- ΣυνθΕΕ, C. 3. (2012, Οκτώβριος 26). Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Τσαρδανίδης, Χ. (2012). Από τις νέες περιφερειακές συνεργασίες στις διαπεριφερειακές συνεργίες: Τυπολογία διαπεριφερειακών συνεργειών. Στο Α. κ. Κόντης, *Διεθνής Πολιτική Οικονομία* (σσ. 271-296). Αθήνα : Παπαζήσης.
- Τσαρδανίδης, Χ. (2016). Η Ελληνική Οικονομική Διπλωματία. Στο Θ. κ. Ντόκος, *Λευκή Βίβλος για την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, Άμυνα και Ασφάλεια, Προκλήσεις, Ευκαιρίες και Προτάσεις Πολιτικής*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Τσαρδανίδης, Χ., & Ξενάκης, Δ. (2005). *Αποτίμηση για τα δέκα χρόνια λειτουργίας της Ευρωμεσογειακής Συνεργασίας (ΕΜΣ) και οι προοπτικές που διαγράφονται*. Αθήνα: ΙΔΟΣ.
- Τσούκαλης, Λ. (1998, Ιανουάριος). Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε Αναζήτηση Μεσογειακής Πολιτικής. *Ευρωπαϊκή Έκφραση*(28), σ. 36.

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
ΙΣΡΕΥ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr